

Proměny rodiny ve společenské realitě – právní aspekty

Petra Netoušková

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra NETOUŠKOVÁ**
Osobní číslo: **H108205**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Proměny rodiny ve společenské realitě – právní aspekty**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na historii rodiny;
- na rodinu sezdanou a nesezdanou;
- na srovnání právních aspektů se zahraničními zeměmi;
- na možnosti rodinné a náhradní péče.

Součástí práce bude sociologický průzkum (event. drobný sociologický výzkum) zaměřený na zjištění stavu současných rodin a jejich právních možností.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ÚPLNÉ ZNĚNÍ ZÁKONA Č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině.

Zákon č. 359/1999 Sb o Sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte.

CICERO, M.T. O povinnostech, přeložil Jaroslav Ludvíkovský, Svoboda 1970.

KLABOUC, J. Manželství a rodina v minulosti. 1.vyd. Praha: Orbis. 1962. 281s. ISBN, Neuvedeno.

MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. (eds). Modernizace a česká rodina. Brno: Barrister & Principal. 2003. 348 s. ISBN 80-86598-61-6.

MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál. 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.

SOMMER, O. Prameny soukromého práva římského, nákladem vlastním, Praha 1932.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Zdeňka Vaňková

Datum zadání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. JUDr. Pavel Hungr, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

PETRA NETOUŠKOVÁ¹

Jméno, příjmení studenta

V Brně 15.4.2013

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybného projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo ušít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihledne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Jádrem bakalářské práce je snaha ukázat, jak se rodina historickým vývojem změnila, jaké jsou právní aspekty uzavření manželství, setrvání v něm a v rodině, jaké jsou preference rodin sezdáných a nesezdáných, jaké jsou možnosti náhradní rodinné péče a také snaha srovnat právní aspekty mateřské a rodičovské dovolené v České republice a vybraných zemích v zahraničí. Součástí této práce je také kvantitativní výzkum zpracovaný dotazníkovou metodou, jehož cílem je potvrdit či vyvrátit stanovené hypotézy ohledně rodiny.

Klíčová slova: rodina ve společnosti, rodinné právo, proměny rodiny, vývoj rodiny, sezdaná rodina, nesezdaná rodina, náhradní péče, rodičovská dovolená, mateřská dovolená

ABSTRACT

The core of the bachelor work is an effort to explain how the family changed during the historical progress, what the law aspect of closing marriage are, remaining in it and in the family, what are the preferences of married and unmarried families, what are the options of foster care and also an effort to compare law aspect of maternity and parental leave in Czech republic and selected foreign countries. As a part of the bachelor work is quantitative research based on survey, its aim is to confirm or disprove the hypothesis about the family.

Keywords: family in the society, the Family Law, changes in the family, family development, married family, unmarried family, foster care, parental leave, maternity leave

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Proměny rodiny ve společenské realitě - právní aspekty“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do systému IS/STAG jsou totožné.

V Brně dne 15.4.2013

.....

Petra Netoušková

Poděkování

Děkuji PhDr. Mgr. Zdeňce Vaňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi při zpracování mé bakalářské práce poskytla.

Také bych chtěla poděkovat celé své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracovávání mé bakalářské práce a které si nesmírně vážím.

.....

Petra Netoušková

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 HISTORIE RODINY	10
1.1 POJEM A VÝZNAM RODINY DNES A V MINULOSTI	10
1.2 PŘEHLED VÝVOJE PRÁVNÍCH ASPEKTŮ	13
2 RODINA SEZDANÁ A NESEZDANÁ	17
2.1 PRÁVNÍ ASPEKTY SEZDANÉ RODINY	18
2.2 PRÁVNÍ ASPEKTY NESEZDANÉ RODINY	20
3 MOŽNOST RODINNÉ A NÁHRADNÍ PÉČE	22
3.1 RODINNÁ PÉČE	22
3.2 FORMY A DRUHY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	24
3.2.1 Svěření do péče jiné fyzické osoby než rodiče	24
3.2.2 Osvojení	24
3.2.3 Pěstounská péče	25
3.2.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu	26
Poručenství	26
3.3 RODINY DĚTÍ S NAŘÍZENOU ÚSTAVNÍ ČI OCHRANNOU VÝCHOVOU	27
3.3.1 Opatrovnictví.....	27
3.3.2 Ústavní péče	28
3.3.3 Ochranná výchova.....	29
4 SROVNÁNÍ PRÁVNÍCH ASPEKTŮ SE ZAHRANIČNÍMI ZEMĚMI	31
4.1 SITUACE V ČR.....	31
4.2 SITUACE V ITÁLII	33
4.3 SITUACE V NĚMECKU	34
4.4 SITUACE VE VELKÉ BRITÁNII	34
4.5 SITUACE V USA	36
II PRAKTICKÁ ČÁST	38
5 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM	39
5.1 VYHODNOCENÍ JEDNOTLIVÝCH OTÁZEK.....	39
5.2 CELKOVÝ ZÁVĚR VÝZKUMU	45
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	50
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	53
SEZNAM OBRÁZKŮ A GRAFŮ	54
SEZNAM PŘÍLOH	55

ÚVOD

Rodina je základ společnosti, určuje směr jedince a je to jedna z nejcennějších hodnot, kterou člověk má, proto se také stala hlavním tématem této bakalářské práce.

Bakalářská práce má dvě části, teoretickou a praktickou. V teoretické části se zaměříme na historii rodiny, rodinu sezdanou a nesezdanou, na možnosti rodinné a náhradní péče a také na srovnání právních aspektů mateřské a rodičovské dovolené v zahraničí. Praktická část je pak věnována kvantitativnímu výzkumu.

V úvodní kapitole teoretické části je popsána historie rodiny. Vysvětlujeme zde pojem a význam rodiny dnes a v minulosti, budeme se také zabývat tím, jak se měnilo postavení žen ve společnosti, přístup rodičů k dětem a rodinné vztahy celkově. Dále se zaměříme na vývoj důležitých právních aspektů týkajících se manželství a rodiny, a to od doby bronzové až po současnost. Poukážeme na jednotlivé dokumenty, které rodinnou právní problematiku výrazně ovlivnily. Druhá kapitola se věnuje právním aspektům sezdané a nesezdané rodiny, jaká forma rodiny je dnes preferována a jaká práva a povinnosti jednotlivá soužití mají. Dále poukážeme na proměny péče o dítě, jež byla ještě do poloviny 60. let 20. století výsadou žen. Následně se budeme zabývat také náležitostmi právního manželství, a uvedeme možné důvody pro nesezdané soužití. Ve třetí kapitole je pak vysvětlena rodinná a náhradní péče. Seznámíme se s jednotlivými druhy a formami náhradní rodinné péče a také nařízenou ústavní či ochrannou výchovou. Dále vysvětlíme právní pojetí rodiny a rodičovskou zodpovědnost. Poukážeme na předškolní péči o dítě a aktuální potřebu příjmů obou rodičů. Ve čtvrté kapitole teoretické části srovnáme mateřskou a rodičovskou dovolenou v České republice s Německem, Itálií, Velkou Británií a Spojenými státy americkými. Nastíníme dané právní úpravy mateřské a rodičovské dovolené v uvedených státech a porovnáme, jak si Česká republika stojí ve světovém srovnání.

Tato bakalářská práce je zakončena praktickou částí, konkrétně kvantitativním výzkumem, (metodou dotazníku), který je zaměřen na zjištění stavu současných rodin a jejich právních možností. Ověříme v něm všeobecně přijímané hypotézy: rodina se historickým vývojem změnila, děti se spíše rodí nesezdaným párům, rodiče využívají všech nabízených možností k výchově a rozvoji dětí. Přestože se jedná o nevelký výzkum, přinese odpovědi na stanovené otázky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 HISTORIE RODINY

V této kapitole popíšeme podstatná hlediska historického vývoje manželství a rodiny - jak se měnilo postavení žen ve společnosti, přístup rodičů k dětem a rodinné vztahy celkově.

Zaměříme se také na vývoj významných právních aspektů, které stav manželství a rodiny upravují. Někdy se může zdát zarážející, jak se tyto vztahy vyvíjely a jaké faktory je mohly ovlivnit.

1.1 Pojem a význam rodiny dnes a v minulosti

Manželství a rodina prošly velkým historickým vývojem. Státisíce let lidé žili mimo manželství v tzv. rodech, přičemž v dávných dobách měl mateřský vztah pouze společenský význam, protože o výchovu i výživu se staral celý rodový kolektiv. Jediný význam mateřství spočíval v tom, že pouze žena mohla založit pokrevní příbuznost. Manželská věrnost vyžadována nebyla, a pokud se jeden z manželů rozhodl pro jiného partnera, zkrátka za ním odešel. Je nutné podotknout, že za těchto dob panovala naprostá rovnováha žen a mužů, o všem rozhodovali společně. Ženy nebyly utlačovány, o řadu prací, např. o rybolov, se dělili s muži. (KLABOUCH, 1962)

Vzhledem k známému historickému vývoji toto může znít poněkud idylicky. Ke zlomu však dochází v době bronzové a době železné. Zemědělství zažívá rozmach a postupně vznikají nová a náročnější řemesla, která souvisí s namáhavou prací. Z tohoto důvodu jsou to právě muži, kteří se zemědělství věnují. Ženy obhospodařují potraviny, které muži získali na poli a věnují se práci v domácnosti. Muži nabývali bohatství a měli přirozený zájem, aby jejich získaný majetek přešel na jejich děti, nikoli na ostatní příbuzné, jako tomu bylo v rodech, kde se majetek dělil mezi všechny příbuzné. V rámci zachování legitimacy mužova potomstva muž začal klást nárok na ženinu věrnost a žena se v této době stává majetkem muže. Ona ho opustit nemůže, on kdykoli. (KLABOUCH, 1962)

Soužití v manželství a rodině nabývá nových podmínek v raném středověku. V 6. - 7. stol. stále převládá patriarchální rodina, kdy muž vládne a žena je v pozadí, přičemž vznik manželství je spojován s náboženskými zvyklostmi. Církevní i světské právo bylo navzájem svázáno. Církev disponovala specifickými sankcemi, jednalo se především o apel na svědomí věřících v podobě hrozeb posmrtnými tresty. Církev měla velkou moc, neboť byla nepřímo garantována i feudálními státy, které k provedení církevního trestu

propůjčovaly fyzickou donucovací moc. Obě moci (feudální i církevní) tresty propojovali, např. církevní trest vyobcování z církve byl spojen se státním trestem smrti upálením. Žena sňatkem vstupovala do mužovy rodiny, a získávala tak nárok na výživu i dědictví. Od rodičů odcházela do manželství s výbavou, tj. šaty, šperky, ale i nemovitým majetkem, který rodina ženy manželovi poskytla jako pomoc na úhradu břemene manželství. Věno bylo dokonce vymahatelné soudní cestou. Na manželském soužití se přižívovali zejména zpovědníci, kteří nejtajnější události z ložnic často zneužívali. Důkazem toho je např. Boccacciův „Dekameron“ (přestože jej nelze označit za přesný historický pramen). Křesťanská mravouka dětem přikazovala úctu a poslušnost k rodičům. Rodiče se pak měli o děti starat a milovat je, především otcové rozhodovali o povinnostech výchovy, hmotného zabezpečení dítěte a určovali jeho budoucí povolání. Děti nemanželské byly považovány za hřích. Mezi těmito dětmi a dětmi z posvátného manželství se činily velké rozdíly. Takovéto děti nesměly být legitimovány ani následujícím sňatkem jejich rodičů, ani milostí panovníka či papeže. Nemanželské děti neměly dědické právo, nesměly nabýt nemovitosti či se učit řemeslům. Nemanželských dětí přitom stále více přibývalo. Důvodem byl zejména neúspěch křesťanské výuky ohledně sexuálních vztahů. Ve 14. století se České náboženské hnutí ostře obrátilo proti sexuálním nemravům. Na povrch se tehdy drala hlavně prostituce, proti které silně vystupovali husité. Pokud se zmocnili nějakého města, jejich podmínkou příměří bylo zrušení nevěstinců. Také J. A. Komenský, zejména ve svém spise Všenáprava, klade důraz na uspořádání rodiny, v níž vidí základní přirozenou společenskou buňku. Sestavování manželských párů bylo podle něj záležitostí celé společnosti. Komenský ideální rodinu spojoval se silnou patriarchální mocí, viděl v ní miniaturní stát s rodinnou školou a přesnou hierchií. Ve feudální společnosti byl manželský a rodinný způsob života dělen především podle postavení jednotlivých tříd. Velmi často byly sňatky domlouvány již v kolébce pomocí mezinárodních smluv, a oddavky byly dokonce prováděny mezi nezletilými dětmi, kdy se však většinou jednalo o politické záměry. (KLABOUCH, 1962)

Feudalismus vrcholí koncem 18. a počátkem 19. století tzv. průmyslovou revolucí. Francouzská revoluce přinesla legislativu, ve které bylo manželství prohlášeno za světskou občanskou smlouvu a muž i nadále zůstal hlavou rodiny. Spory měly řešit zvláštní rodinné soudy, v nichž byli zastoupeni nejbližší příbuzní. Žena to stále neměla jednoduché, nemohla nabýt majetku, provozovat živnost, dokonce bez mužova svolení

nemohla ani vystoupit u soudu nebo přijmout zaměstnání. Děti musely poslouchat svého otce, z „velmi vážných“ důvodů je dokonce mohl až na půl roku zbavit svobody a umístit je do státní vychovatelny. Na nemanželské děti zákoník nepamatoval vůbec, vše bylo na vůli otce. Od roku 1907 mohla žena podle švýcarského občanského zákoníku přebírat mužovo jméno, směla založit a provozovat živnost. Reforma manželského práva na počátku 20. století ztroskotala, neboť se neobjevily žádné nové momenty. Konec reformy zapříčinilo vypuknutí 1. světové války a v letech 1914 - 1916 byla provedena třemi dílčími novelami revize občanského zákoníku, avšak bez úprav manželského práva. Později se Evropou začal šířit nacismus. Adolf Hitler ve své knize „Mein Kampf“ napsal: „*Manželství není samoúčelné, ale musí sloužit vyšším cílům rozmnožení druhu a rasy.*“ (KLABOUC, 1962, str. 177)

V roce 1935 v Německu (v Protektorátu Čechy a Morava poprvé použity v roce 1939) v platnost vstoupily norimberské zákony, podle nichž byla plně zamítnuta rovnost lidí.

(KLABOUC, 1962)

Po listopadu 1989 byly rodiny v Československu nuceny reagovat na legislativní změny a přizpůsobovat své chování nové politické, hospodářské a sociální situaci. Vznikl systém sociálních jistot, zdánlivě pozitivní situace se však měnila v určité zaostávání. Vzhledem k tomu, že obyvatelé Československa již nebyli právně nuceni docházet do zaměstnání, objevila se také nezaměstnanost. Starším lidem poklesla životní úroveň a ztratili sociální jistoty. Po listopadové revoluci 1989 bylo umožněno svobodné rozhodování. Všichni dostali možnost studovat, dokonce i v zahraničí, podnikat, cestovat, ale také se mohli zamyslet nad ztrátou dosavadních sociálních jistot plné zaměstnanosti a státní sociální péče. (FIALOVÁ, HORSKÁ, & KUČERA, 1995)

Porovnání statistik ukazuje, že rodina v roce 1904 měla šest i více dětí a lidé se brali v pozdějším věku, muž mohl být i o generaci starší než žena, rozvody byly výjimečné. Rodinu v roce 1954 lidé zakládali v nižším věku než v minulosti, zvýšil se také počet rozvodů a snížil počet dětí v rodině, obvykle na tři. Roku 2004 se rodina vyznačuje zvýšeným počtem lidí žijících tzv. bez papíru a nadále klesá počet dětí. (BACHÁROVÁ, 2004)

Dnešní podoba manželství a rodiny je chápána jako trvalé soužití muže a ženy s dětmi. Domácnost také může být rozšířena o další příbuzné, kteří s nimi žijí, např. prarodiče, přičemž všechny tyto vztahy jsou upraveny právem. (KLABOUC, 1962)

Podrobněji se o právu, které současné manželství a rodinu upravuje, budeme věnovat v posledním odstavci další kapitoly.

1.2 Přehled vývoje právních aspektů

Začátek manželského a rodinného práva bychom mohli zařadit do doby bronzové a doby železné. V této době jsou veškeré vztahy mezi manžely a mezi rodiči a dětmi regulovány právem. „*Vzniká manželské a rodinné právo jako soubor pravidel, která upravují vztahy v rodině, a státní moc vynucuje jejich zachování bez ohledu na případnou odchylnou vůli jejich nositelů.*“ (KLABOUCH, 1962, str. 20)

Ve středověku evropské národy uzavíraly manželství podle svých obyčejů, kdy přítomnost kněze nebyla až do 12. stol. potřeba. Vládnoucí feudálové se postupně omezovali na jednu ženu, vznikl zákaz předmanželského sexuálního styku, jakož i povinnost věrnosti. Právní řád měl několik vrstev. Ve vyšších vrstvách byly závazné předpisy pro nižší druhy práva. Nejvyšší právní vrstvou bylo právo božské a tyto předpisy nesměl žádný zákonodárce měnit. Pod tímto božským právem stálo lidské právo, které se členilo na několik tříd. Každá právní instituce, i manželství, měla několik vrstev práv, např. božské právo manželství představovalo svátost, jednoženství a nerozlučitelnost. U nižší vrstvy manželství se např. řešila forma sňatku nebo majetkové důsledky. Od roku 1215 se objevují ohlášky, které předcházejí manželskému sňatku. Jejich účelem je zveřejnění snoubenců a prostor pro upozornění na případné překážky. Nutno říci, že tyto překážky bývaly občas dosti bizarní, např. překážka duchovního příbuzenství založená křtem nebo biřmováním (i když se prvý svého svěcení vzdal). Nejdůležitější překážky vycházely přímo z božského práva, byly to např. překážky trvajících svazku manželského, nedostatečný věk, impotence, příbuzenství v 1. linii, u žen nedostatek věna, přezrálý věk (nad 24 let), chudoba vdovy, nemoc, tělesné znetvoření, atd. Stanovení neplatnosti manželství byl často velmi jednoduchý proces (např. stačila výpověď dvou svědků), pro šikovného obhájce tak nebylo těžké neplatnost manželství prokázat. Žena sňatkem vstupovala do mužovy rodiny, a získala tak nárok na výživu i dědictví. Otcové rozhodovali o povinnosti výchovy, hmotném zabezpečení dítěte a určení jeho budoucího povolání. I adopce byla možná. Zvláštností feudálních práv byla tzv. adopce bratrská, tedy přijetí jedince za bratra. U osiřelých dětí vzniklo poručenství, které bylo pro nejbližší příbuzné z otcovy strany povinné, jinak poručníka určoval panovník. Později, pod vlivem římského práva, mohl každý pro své děti jmenovat

poručníka i v závěti, ženy však k poručenství nebyly připouštěny. Poručenství se vykonávalo bezplatně, ale poručníkům mohla být později přiznána odměna ze sirotčího jmění. Kontrolu nad poručníky vykonávaly soudy nebo městské rady. Osobní manželské právo bylo sice pro všechny jednotné, ale ve skutečnosti podle společenského postavení vznikaly nejružnější odchylky. Muž, jakožto hlava rodiny, měl právo ženě poroučet i ji trestat. Na venkově platilo, že dívka, která měla nemanželské dítě, nemohla dědit po svých rodičích, dokonce byla vyhnána z panství. Často tak docházelo k tomu, že dívky se pokoušely své nemanželské děti usmrtit. Za tento čin však byly trestány popravou. Obdobně přísně byl trestán i mimomanželský pohlavní styk. Do roku 1765 v českých zemích proběhlo mnoho soudů, které za tento prohřešek mohly uložit i trest smrti. (KLABOUC, 1962)

V novověku byl stanoven převratný dekret z 20. září 1790, který přinesl omezení manželských překážek na příbuzenskou linii a na sourozence, a byla připuštěna možnost rozvodu z vážných důvodů, jakým např. mohlo být šílenství, špatné zacházení nebo odsouzení k trestu smrti. Rozvod mohl proběhnout i dohodou obou stran. V letech 1793-1795 se pak možnosti rozluky ještě více rozšířily. Roku 1804 byl vydán francouzský občanský zákoník zvaný Code civil, který upravoval vztahy měšťanské rodiny. Článek 213 z tohoto zákoníku řešil poměr mezi ženou a mužem, a to tak, že „*muž je své ženě povinen ochranou, žena svému muži poslušností*“. (KLABOUC, 1962, str. 115).

Rodinné vztahy ve feudální společnosti byly upravovány občanským právem (v občanských zákonících). V českých zemích tyto vztahy upravoval občanský zákoník z roku 1811. (RADVANOVA, 1973)

16. ledna 1783 vyšel, pod č. 117 Sbírkou zákonů soudních, manželský patent Josefa II. Tento patent ustanovil státní soudy, aby rozhodovaly o manželských sporech, a zrušil tak definitivně církevní moc nad manželskými věcmi. Tento patent dokonce respektoval manželství různých vyznání. Roku 1787 patent upravil práva nemanželských dětí ohledně dědického práva a poručenství. Poprvé tak mají i nemanželské děti možnost dědit. „*Všeobecný občanský zákoník, který byl v r. 1811 vyhlášen a který pak od r. 1812 platil u nás po celou epochu kapitalismu, formuloval, poprvé v našich zemích, právníky dosti zdařile a v plném rozsahu nejen osobní, ale i majetkové právo manželské, právní poměry rodičů a dětí, poručenství i adopci, a to v zásadě jednotně pro všechny společenské třídy. Byla proklamována svoboda uzavírání manželství (pokud nebyla omezena zákonnými*

překážkami) pro všechny osoby bez rozdílu stavovské příslušnosti, národnosti a vyznání. V osobních poměrech podřazoval zákoník ženu muži, který byl ustanoven jejím zástupcem před soudy a před úřady, rozhodoval o jejím zaměstnání, měl převahu v dispozicích společenským majetkem a disciplinární moc v rodině. Manželka byla na muži závislá výživou, musila ho následovat do jeho bydliště a byla povinna plnit manželovy příkazy v domácnosti. Podobně byla v značně převaze otcovská moc nad právy neplnoletých dětí a byla zdůrazněna i proti plnoletým poměrnou volností pořizovací a možnosti vydědit neposlušné potomky. Občanský zákoník kodifikoval, krátce řečeno, obvyklé vztahy v idealizované maloměstské rodině.“ (KLABOUCH, 1962, str. 123).

Roku 1907 v Evropě vzbudil pozornost občanský zákoník švýcarský. Upravoval např. jméno ženy po svatbě, kdy žena přebírala mužovo, směla založit a provozovat živnost. V ostatních zemích docházelo spíše k novelizacím starších kodifikací než ke vzniku nových. Roku 1904 v česku vycházely noviny a časopis „Právník“, které přinášely zprávy o revizi občanského zákoníku, z něhož mělo být vyjmuto právo manželské. Reforma manželského práva na počátku 20. století však ztroskotala, neboť se neobjevily žádné nové momenty. Konec reformy zapříčinilo vypuknutí 1. světové války a v letech 1914 - 1916 byla třemi dílčími novelami provedena revize občanského zákoníku, avšak bez úprav manželského práva. „*První dílčí novela č. 276/1914 ř. z. a částečně třetí č. 69/1916 ř. z., doplněná nařízením o generálním poručenství č. 196/1916 ř. z., zasáhly pouze do poměru mezi rodiči a dětmi.*“ (KLABOUCH, 1962, str. 161)

Jednalo se o alimentální práva dětí, osvojování a poručenství. Bylo také zlepšeno postavení žen poručnic a ustanovena pozice státem placených veřejných poručníků z povolání, kteří dohlíželi na rodinné poručníky. Soudy zasahovaly také do výchovy manželských dětí, mohly děti i odebrat a umístit je ve veřejném ústavu. Práva nezletilců se rozšířila o možnost výdělku ve výrobním procesu ve válce. První světová válka prohloubila rodinou krizi a demoralizaci v rodině. Poklesl počet sňatků a snížila se porodnost. Nepřítomnost mužů v rodinách přirozeně způsobovala rozvrat manželství, stoupl také počet nemanželských dětí. 14. listopadu 1918 byl podán návrh na reformu manželského práva, který měl upravovat civilní sňatek, odstranění konfesní překážky (§ 63 a § 64), překážku cizoložství (§ 67) a rozlučitelnost manželství. Tento návrh se stal základem pozdější úpravy, kdy roku 1919 vznikla československá manželská novela. Orgány péče o mládež díky vládou podobné osnově zákona o ochraně dětí získaly

16. května 1919 oprávnění zkoumat podmínky života dětí v cizí péči a požadovat od pěstounů vysvětlení. Tato osnova vstoupila v platnost 20. června 1921 pod číslem 256 Sb. zákonem. Avšak tento zákon byl zcela nedostatečný, bohužel platil pouze na papíře a v postavení opuštěných či nemanželských dětí se nezměnilo vůbec nic. Ani Zákon na ochranu osob oprávněných požadovat výživu nebo zaopatření č. 4/1931 Sb., který byl odhlasován 16. prosince 1930 nepřinesl významnější rozšíření veřejné poručenské péče. Až pozdější návrh osnovy občanského zákoníku z roku 1932 měl odstraňovat zbytečné překážky manželství (např. švagrovství), zrovnoprávňovat ženu v rodině, upevnit moc mateřskou a zlepšit postavení nemanželských dětí. 31. března 1937 byla Národnímu shromáždění předložena osnova nového občanského zákoníku, ve které byly obsaženy předpisy o postavení dětí v moci otcovské (nikoli nemanželských), o poručenství a manželském majetkovém právu. Tato osnova však přijata nebyla. (KLABOUCH, 1962)

Dnešní podobu práva manželství a rodiny zaštitil vznik manželského a rodinného práva (č. 265 Sb.) ze 7. prosince 1949. Československý manželský zákon razil zásadu povinného občanského sňatku, tzn., že uznával sňatek uzavřený před věcně i místně příslušným místním národním výborem, zrušil zasnuby a ohlášky. Dále byly v zákonu stanoveny čtyři překážky, které brání vzniku platného manželství: příbuzenství, nedostatek duševního zdraví, nízký věk (ve výjimečných případech však mohl být povolen osobám starším 16 let) a trvalý manželství čili požadavek monogamie. Zákon taktéž upravil zásadu rovnoprávnosti v manželství. Muž i žena mají stejné povinnosti, mají si být věrni a pomáhat si. O všech důležitých věcech manželé rozhodují společně. Dále zákon upravil společné jmění, otázku jména po sňatku a také zastupitelnost mezi manžely. Společný majetek mohl být ve výjimečných případech, např. nesvéprávnosti, zrušen ve prospěch jednoho z manželů. V zákoně byl dále upraven rozvod manželství. Zákon odstranil moc otcovskou, rozlišování dětí na manželské a nemanželské a upravil péči o osobu dítěte a jeho výchovu, oba rodiče mají stejnou péči o dítě. Osvojena mohla být pouze osoba nezletilá. Vzájemná vyživovací povinnost vznikla mezi všemi příbuznými v přímém pokolení. (KLABOUCH, 1962)

2 RODINA SEZDANÁ A NESEZDANÁ

Začátkem 90. let 20. století bylo založení rodiny a vstup do manželství samozřejmostí. V polovině 90. let se u sňatků a porodů posunula hranice věku u párů a změnila se také forma životního stylu partnerského soužití. Kromě sezdaného či nesezdaného partnerského soužití se objevil větší počet soužití homosexuálních párů. Narostl podíl neúplných rodin. Jedním z důvodů byla ekonomická situace a druhou pohodlnost. *„Ve faktorové analýze se však vyčlenil i třetí faktor, který spojoval tři názory: je pohodlné žít u rodičů, je možné mít dítě ve vyšším věku a je možné žít mimomanželský intimní život.“* (KOCOURKOVÁ & RABUŠIC, 2006, str. 16)

Pokles počtu sňatků může být spojen s nárůstem počtu dětí žijících v nesezdaném soužití nebo také s nárůstem počtu dětí žijících pouze s jedním z rodičů. (KOCOURKOVÁ & RABUŠIC, 2006)

V dnešní době je ve společnosti více osamělých rodičů, to však nelze považovat za zánik rodiny. Jedním z důvodů může být rozvodovost a nový vstup do jiného manželství. Také přetrvává párový život. *„Nedávná studie zpracovaná londýnským Centrem studií rodiny (Family Policy Studies Centre) dospěla k názoru, že rodina si navzdory obavám Evropské unie ohledně probíhajících změn stále udržela svou ústřední společenskou roli jako jednotka socializace dětí. Navzdory různým alternativním uspořádáním tedy stále platí, že většina evropských dětí dosahuje dospělosti v péči rodičovského páru.“* (GOODY, 2006, str. 192)

„Český právní řád nečiní žádných rozdílů mezi dětmi narozenými v manželství a dětmi zrozenými z nesezdaného soužití či jiného vztahu, a to jak v osobní sféře, tak v majetkové oblasti. Český právní řád nečiní žádných rozdílů mezi dětmi narozenými v manželství a dětmi zrozenými z nesezdaného soužití či jiného vztahu, a to jak v osobní sféře, tak v majetkové oblasti. Děti mají stejné právo na rodičovskou výchovu a péči, mají rovné nároky na výživné, na dědické podíly apod. Alespoň z pohledu platné legislativy není tudíž na místě obávat se jakékoli druhořadosti postavení těchto dětí. Nicméně je vždy vhodné, aby se partneři ještě před narozením dítěte dohodli na podstatných otázkách týkajících se jeho výchovy a péče. Matka i otec mají k dítěti rovná práva, oba jsou nositeli rodičovské zodpovědnosti. Není podstatné, zda jsou rodiče manželé či nikoliv, ani to, zda spolu žijí. Rozhoduje skutečnost, že jsou jako rodiče zapsáni v matrice. Rodičovskou zodpovědností rozumíme souhrn práv a povinností při péči

o nezletilé dítě. Zahrnuje kromě jiného péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, správu jeho majetku a zastupování dítěte ve věcech, ve kterých nemá samo způsobilost jednat. Rodičovská zodpovědnost nenáleží jen rodiči, který sám nemá plnou způsobilost k právním úkonům.“ (<http://www.rodina.cz/clanek4764.htm>)

2.1 Právní aspekty sezdané rodiny

Rodina u nás patří k preferované hodnotě, ale alternativní formy soužití jsou stále více přijímány jako rovnocenné. (MAREŠ & POTOČNÝ, 2003)

Počet dětí narozených v manželství se snížil. Legislativně byla péče o narozené dítě do poloviny 60. let 20. století výhradně poskytována ženou. Postupně pak docházelo ke změnám v délce, výši a podmínkách poskytování typů finanční pomoci v mateřství. Od poloviny 80. let vznikla legislativní úprava, kdy bylo možno přiznat finanční dávky i mužům. Jednalo se např. o muže svobodné, rozvedené či ovdovělé, kteří pečovali o dítě do dvou let věku. Až v 90. letech přestala být péče o dítě výsadou žen. (KOCOURKOVÁ & RABUŠIC, 2006)

Co se uzavření manželství týče, jeho volba může být motivována např. těmito důvody:

- „Manželství volím, protože jsem už našla toho pravého.“
- „Manželství je vhodné prostředí pro dítě.“
- „Svatba brání unáhlenému rozchodu.“
- „Svatba legislativně ošetří náš vztah.“
- „Svatba je zárukou vážnosti vztahu.“

(<http://www.rodina.cz/clanek6501.htm>)

V letech 1960 - 1990 se udržovala relativně vysoká sňatečnost. 90 – 95 % mužů a 96 – 97 % žen prožilo alespoň část života v manželství. (FIALOVÁ, HORSKÁ, & KUČERA, 1995)

Uzavření manželství je proces, který se deklaruje vůči státu a právnímu systému. (GJURIČOVÁ & KUBIČKA, 2003)

„Právní řád vychází při úpravě základních rodinných vztahů z obecného společenského postavení rodiny.“ (RADVANOVÁ, 1973, str. 3)

Podle Zákona o rodině (§ 1-10) je manželství právním vztahem a uzavírá se na základě dobrovolného rozhodnutí muže a ženy. K aktu manželství je potřeba souhlasné prohlášení muže a ženy o vstupu do manželství. Sňatek může být občanský nebo církevní a uzavírá se v přítomnosti dvou svědků. V § 11-7 zák. o rodině jsou uvedeny podmínky, za kterých může manželství vzniknout. Vznik platného manželství tedy vylučuje jiné manželství (zásada monogamie), příbuzenství (platí i při osvojení), nedostatek věku (z vážných důvodů může soud povolit uzavření manželství osobě starší 16 let) a duševní poruchu. V § 18-21 zák. o rodině jsou upraveny vztahy mezi manžely. Manželé mají stejná práva a povinnosti, mají povinnost spolu žít, být si věrni a vzájemně si pomáhat. Dále mají povinnost vytvářet zdravé rodinné prostředí a uspokojovat potřeby rodiny. Mají právo se zastupovat navzájem. Majetkové vztahy manželů jsou dva: společné jmění manželů (§ 143-151 obč. zák.), které zahrnuje ty věci, které byly nabyty za dobu trvání manželství, a podílové spoluvlastnictví (§ 136 až 142 občanského zákoníku), kdy podíl vyjadřuje míru, jakou se spoluvlastníci podílejí na právech a povinnostech vyplývajících ze spoluvlastnictví ke společné věci. Významným majetkovým důsledkem manželství je dědění mezi manžely. Podmínkou je, aby v době smrti manželství trvalo. Občanský zákoník upravuje dvě formy dědění: ze zákona a ze závěti. Zánik manželství (§ 22-29 zák. o rodině) upravuje zánik manželství smrtí jednoho z manželů, prohlášením některého z manželů za mrtvého a zrušení manželství rozvodem. Právní úprava napomáhá úpravě vztahu společnosti a rodiny, aby se rodinné funkce uskutečňovaly (RADVANOVÁ, 1973)

Manželství jsou často uzavírána osobami dříve rozvedenými. Rodina již není založená pouze na ekonomické podstatě, ale základem manželství či partnerského svazku je osobní přitažlivost a preferování individuálních zájmů. V roce 1999 došlo ke snížení počtu rozvodů, příčinou byly legislativní změny vyplývající z novely Zákona o rodině, kdy se podmínky k rozvodu ztížily, a rozvodová jednání se prodlužovala. Důvodem také bylo vytváření nové soudní praxe v tomto směru. (POLÁKOVÁ, 2002)

Stát může pomocí daňových úlev, systému podpor, dosažitelnosti bydlení vytvořit takové prostředí, aby dítě nebylo finanční zátěží, aby rozvod nebyl rozmarem doby a byl využíván skutečně v krizových situacích a bylo tak výhodnější vstoupit do manželství. (LUX, 1997)

2.2 Právní aspekty nesezdané rodiny

Velmi rozšířenou formou posledních let je nesezdané soužití. Přesně se neví, zda atraktivita této formy spočívá v tom, že nepředstavuje formální závazek a poskytuje osobní nezávislost nebo jde-li o přechodný stav k tradičnímu manželství. (MAREŠ & POTOČNÝ, 2003)

Na konci 80. let 20. století se nesezdaná soužití začala v některých západoevropských zemích považovat za plnohodnotnou alternativu legálního manželství. V letech 1990-1994 se začala vytvářet ve větší míře faktická manželství. U nastupující generace tak pravděpodobně bude právní manželství stále méně časté. (FIALOVÁ, HORSKÁ, & KUČERA, 1995)

V devadesátých letech 20. století a na přelomu 20. a 21. století docházelo k minimálnímu počtu uzavírání sňatků, zvýšil se věk matek při prvním porodu a také věk žen, které poprvé vstupovaly do manželství. „*Nápadným fenoménem byl rychle rostoucí podíl dětí narozených mimo manželství, který vzrostl ze 7,4 % v roce 1986 na 30,6 % v roce 2004, respektive 31,8 % v roce 2005, (počítáno ze živě narozených).*“ (KOCOURKOVÁ & RABUŠIC, 2006)

Nesezdané soužití s dětmi může být určitým předmanželským testem, ale také ekonomickým kalkulem, jak ukazuje tabulka v příloze PI. (KOCOURKOVÁ & RABUŠIC, 2006, str. 48)

Je k zamyšlení, že vyšší míra nesezdaného soužití se nachází v nižších vzdělanostních vrstvách. (MOŽNÝ, 2004)

V dnešní době stále více přibývá případů, kdy spolu dva lidé žijí ve společné domácnosti bez uzavření sňatku, a náš právní řád nemá pro tento typ soužití přesné pojmenování. V občanském zákoníku se užívá pojem „domácnost“, kterou tvoří fyzické osoby trvale spolu žijící. V jiných případech se užívá pojem „osoba blízká“. Zákon o státní sociální podpoře a trestní právo užívá pojem druh a družka. V tisku se objevuje pojem „neregistrované heterosexuální partnerství“ a lidová mluva užívá pojmy jako např. „žít spolu na hromádce“ či „žít na psí knížku“. Nejčastějším právním vztahem mezi nesezdanými partnery je spoluvlastnictví. Je to dáno tím, že partneři si zpravidla pořizují majetek ze společných finančních prostředků. (POLÁKOVÁ, 2002)

Dnes je nesezdané soužití v podstatě považováno za rovnocennou formou manželství. Nesezdané soužití může být životním postojem páru, ale také rozhodnutím žít bez partnera. Důvody pro nesezdané soužití mohou být např.:

- „Nechci mít ztížený možný rozchod.“
- „Svatba je jen papír.“
- „Nesezdané soužití volím, protože ho chce partner a já ho nechci ztratit. Raději bych ale volil/a manželství.“
- „Jako nesezdaný pár dostaneme více peněz na dítě.“
- „V nesezdaném soužití si otestuji, jestli je moje partnerka ta pravá.“
- „Chci být nezávislý, dělat kariéru.“

(<http://www.rodina.cz/clanek6501.htm>)

„Nesezdaní partneři pečující o nezletilé dítě se z hlediska státní sociální pomoci považují za rodinu. Postačí, aby druh a družka spolu žili ve společné domácnosti alespoň tři měsíce. Jejich příjmy se pak společně posuzují (sčítají) jako rozhodné pro vznik nároku na vyšší příspěvků státní sociální podpory i dávek v rámci sociální pomoci. Na druhé straně se společným posuzováním druha, družky a jejich dítěte, tedy uznáním, že tvoří rodinu, zvyšuje částka životního minima, která je určující pro poskytování všech forem státní finanční i věcné pomoci. Rodině může vzniknout nárok na přídavek na dítě, sociální příplatek i příspěvek na bydlení. Bez ohledu na příjem má matka nárok na porodné a rodičovský příspěvek.“ (<http://www.rodina.cz/clanek4764.htm>)

Otec po rozvodu udržuje různý rozsah kontaktů se svými dětmi. Méně než v 5 % případů jsou děti svěřeny do péče otců, přičemž si tedy otcové žádají o děti do vlastní péče podstatně méně často než matky, nezanedbatelné procento otců však s touto žádostí ani neuspěje. Právem si tak otcové stěžují na diskriminaci. (GJURIČOVÁ & KUBIČKA, 2003)

3 MOŽNOST RODINNÉ A NÁHRADNÍ PÉČE

V této kapitole se budeme zabývat výchovou v rodině a náhradní péčí. Podle Úmluvy o právech dítěte Spojené národy prohlásili, že dětství má nárok na zvláštní péči a pomoc. Dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let. Dítě musí být chráněno před všemi formami diskriminace nebo trestáním rodiči, zákonnými zástupci nebo členy rodiny. Každé dítě má přirozené právo na život a je třeba v nejvyšší možné míře zachovat život a rozvoj dítěte. Jestliže je dítě v souladu s platným právem od rodičů odděleno, musí se příslušným řízením prokázat, že takové oddělení je potřebné a v zájmu dítěte. Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. (Zákon č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte)

3.1 Rodinná péče

V Zákoně o rodině (§ 30-84) zaujímají otázky výchovy významné místo. „*Výchova dětí je složitým společenským úkolem, o nějž pečují v nerozlučné jednotě rodiče, stát a společenské organizace. Základním výchovným úkolem každého, kdo vychovává, je působit na citový, rozumový a mravní vývoj dětí v duchu zásad morálky společnosti.*“ (RADVANOVÁ, 1973, str. 32)

„*Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv povinností. Rodiče jsou povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Dítě je povinno své rodiče ctít a respektovat. Jmění dítěte jsou rodiče povinni spravovat s péčí řádného hospodáře. Jakmile dítě dosáhne zletilosti, odevzdají mu rodiče jmění, které spravovali. Děti mají společné příjmení rodičů nebo příjmení jednoho z nich.*“ (Úplné znění zákona č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině; § 30-40)

Rodinné vztahy jsou evidovány zápisem do matriky. (RADVANOVÁ, 1973)

Pojetí rodiny se může vymezovat jednotlivými členy rodiny, mezi které patří rodiče, ale také ostatní členové rodiny, jako např. osoby příbuzné či nepříbuzné blízké osoby. Často je členem rodiny také domácí zvíře. (GJURIČOVÁ & KUBIČKA, 2003) „*Vedle rodin úplných a neúplných (po rozvodu rodičů, ovdovění, nebo rodina samostatného rodiče) se hovoří o rodinách nesezdaných, doplněných (sňatkem nebo kohabitací rodiče),*

třígenerační, ale také o rodinách nebiologických, tedy sociálně utvořených, vzniklých adopcí či pěstounským vztahem.“ (GJURIČOVÁ & KUBIČKA, 2003, str. 84)

Členové rodiny jsou zapojeni do tzv. rodinného cyklu, přičemž každý z nich má v rodině určitou roli, uchovávají tradice, stereotypy a reprodukci rodiny. Většina rodin má společný základní rámec rodinného cyklu, tj. sňatek, narození dítěte a jeho věkový vývoj. (MAŘÍKOVÁ, 2000)

Evropská unie se snaží vyřešit otázku mateřství, rodičovství a postavení žen na trhu práce, aby nebyly diskriminovány při snaze udržet si práci a zároveň zajistit chod rodiny. Základní evropskou legislativou v této oblasti je Směrnice 92/85/EEC, o těhotných zaměstnankyních, která byla přijata 19. 10. 1992, Směrnice 76/207/ES, doplněná Směrnicí 2007/73/ES, o ochraně pracovního místa (týká se žen po ukončení mateřské), a Směrnice 96/34/ES, o rodičovské dovolené. Rodičovskou dovolenou u mužů uvádí pouze 30 % evropských firem. U 40 % dotázaných mužů je důvodem pokles finančních příjmů a u 30 % je to obava z ohrožení kariéry. Dalším důvodem je také konzervatismus v tomto směru. Péče v předškolních zařízeních v České republice je v mezinárodních srovnáních relativně vysoká. Školky jsou většinou veřejné a spadají pod ministerstvo školství, existují však také školky církevní a soukromé. Vedle školek působí ještě mateřská centra, kde však o děti není pečováno po celý den, rodiče s dětmi zde však mohou trávit společný čas a setkávat se s dalšími rodiči a dětmi. V některých zemích funguje placená nerodinná individuální péče o předškoláky. V České republice tento systém ale není příliš rozšířen. Do tří let věku dítěte mohou rodiče využít služeb jeslí, které spadají pod ministerstvo zdravotnictví. (KŘÍŽKOVÁ, DUDOVÁ, HAŠKOVÁ, MAŘÍKOVÁ, UHDE, & (eds.), 2008)

„Právo pracovat by se nemělo stát povinností, která znemožňuje využít právo pečovat a naopak, zakládat rodinu a pečovat o děti by se nemělo vylučovat z využití práva pracovat.“ (KŘÍŽKOVÁ, DUDOVÁ, HAŠKOVÁ, MAŘÍKOVÁ, UHDE, & (eds.), 2008, str. 85)

Většina rodin v současné době je závislá na příjmech obou partnerů. Panuje zde nejistota z udržení si práce, ženy mají nižší pracovní zisky a nelze příliš dobře kombinovat pracovní a rodinný život. Proto se evropské politiky zaměstnanosti snaží vytvořit podmínky pro kombinaci pracovního a rodinného života, udržení životní úrovně, eliminace chudoby a začlenění skupin populace ohrožených nezaměstnaností a chudobou. (KŘÍŽKOVÁ, DUDOVÁ, HAŠKOVÁ, MAŘÍKOVÁ, UHDE, & (eds.), 2008)

3.2 Formy a druhy náhradní rodinné péče

Náhradní rodinná péče znamená, že dítě je vychováváno „náhradními rodiči“ přímo v jejich rodinách. (<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

Biologické rodiny se v mnohém podobají adoptivním. Stejně jako v biologických rodinách se dítěti vytváří podnětné a bezpečné prostředí pro kladný vývoj dítěte. Umístění do adoptivních rodin pak hledají také děti, které jsou starší, etnicky odlišné nebo mají zdravotní postižení. (GJURIČOVÁ & KUBIČKA, 2003)

S postupem času bylo ve společnosti nutné přijetí cizího dítěte pojistit zákony. U nás existuje bohatý výběr možností náhradní rodinné výchovy. Spousta dětí také bývá ve výhradní péči babiček a dědečků. (MATĚJČEK, 1994)

V České republice existují tyto formy náhradní rodinné péče:

- svěřením do péče jiné fyzické osoby než rodiče,
- osvojením,
- pěstounskou péčí,
- pěstounskou péčí na přechodnou dobu.

Samostatnou formou je pak poručenství.

(<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

3.2.1 Svěření do péče jiné fyzické osoby než rodiče

Dítě je svěřeno do péče jiné fyzické osoby, jestliže to vyžaduje zájem dítěte. Tato osoba se svěřením musí souhlasit, poskytnout záruku řádné výchovy dítěte a má právo dítě zastupovat v běžných záležitostech. Rodičům bývá zachována rodičovská zodpovědnost, jsou stále zákonnými zástupci dítěte a nadále trvá jejich vyživovací povinnost k dítěti. Soud při výběru osoby dá zpravidla přednost osobě v příbuzenském vztahu. Tento institut je upraven Zákonem o rodině.

(Zákon rodině č. 94/1963 Sb., § 45) a (<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

3.2.2 Osvojení

Soubor právních norem upravujících osvojení podstatně mění vazby dítěte s jeho původními rodiči. (<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

Osvojením neboli adopcí dítě podle zákona nabývá práv a povinností jako by měl rodiče vlastní, získá také jejich jméno. (RADVANOVÁ, 1973)

Osvojení je popsáno v § 63-77 Zákona o rodině. Osvojením vzniká stejný poměr jako mezi rodiči a dětmi, přičemž o osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. Podmínky pro osvojitele jsou: zletilost, způsobilost k právním úkonům, a mezi osvojencem a osvojitelem musí být přiměřený věkový rozdíl. Nelze osvojit dítě v příbuzném stupni, jehož poměr by se jevil jako nadbytečný nebo nevhodný (např. nemůže osvojit děd svého vnuka nebo sourozenec sourozence). Osvojeny musí být vždy nezletilé osoby a musí vést k jejich prospěchu. Společné dítě mohou osvojit jen manželé. Osvojení vzniká a zaniká výrokem soudu. (RADVANOVÁ, 1973) a (Úplné znění zákona č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině; § 63-77)

V případě soužití druha a družky může dítě osvojit pouze jeden z nich. K osvojení je vždy třeba souhlasu rodičů či zákonných zástupců anebo rozhodnutí soudu. Pokud je dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu. Osvojení podléhá anonymitě. (http://nahradnirodina.cz/nahradni_rodinna_peceI.html)

Od 1. 6. 2000 je podle mezinárodního dokumentu Úmluvy o ochraně dětí a spolupráce při mezinárodním osvojení možné osvojení dítěte do ciziny. Tento proces zajišťuje Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí. (<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

Náš právní systém rozlišuje dva typy osvojení, a to osvojení zrušitelné a nezrušitelné. Zrušitelné osvojení lze zrušit pouze z vážných důvodů. Návrh může podat jak osvojitel, tak zletilý osvojenec. Zrušením osvojení se obnoví práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou a osvojenec získá zpět své dřívější příjmení. Nezrušitelné osvojení proběhne v případě, že osvojitelé nemohou nebo nechtějí o osvojené dítě pečovat. Mají tak stejné možnosti jako v případě vlastního dítěte, tzn. např. možnost náhradní rodiny. U obou typů osvojení jsou osvojitelé uvedeni v matrice i rodném listě dítěte namísto původních rodičů. (http://nahradnirodina.cz/nahradni_rodinna_peceI.html)

3.2.3 Pěstounská péče

Pěstounská péče je státem garantovaná forma náhradní rodinné péče. Upravuje ji § 45-50 zákona o rodině. Zajišťuje výchovu dítěte v rodinném prostředí. Jedná se o děti, které nemohou vyrůstat s vlastními rodiči, ale stále s nimi udržují vazby.

(<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

„Soud může svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě (dále jen „pěstoun“), jestliže zájem dítěte vyžaduje svěřeni do takové péče a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte. Ujala-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte. Před rozhodnutím o svěřeni dítěte do pěstounské péče je soud povinen vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí a o tom, zda je ten, kdo se má stát pěstounem, osobou vhodnou pro výkon této péče“. (Úplné znění zákona č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině; § 45)

Dítěti v pěstounské péči zůstává jméno po vlastních rodičích. Stát přispívá pěstounům na jeho výchovu a vlastní rodiče mají určitá práva a povinnosti k dítěti. Soud svěří pěstounům dítě do péče a ti pak za něj přebírají odpovědnost. Pěstouni mohou mít v péči jak jedno dítě, tak i větší skupinu dětí. (MATĚJČEK, 1994)

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu (z vážných důvodů ji může i zrušit) a zaniká dosažením zletilosti dítěte. V České republice existuje individuální pěstounská péče (probíhá v rodinném prostředí pěstounů), skupinová pěstounská péče (probíhá v zařízeních pro výkon pěstounské péče, které zřizují obce, krajské úřady a nestátní subjekty) a příbuzenská forma pěstounské péče (osoba z širšího okruhu rodiny, např. prarodiče, teta, strýc, sourozenec, apod.). (<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

3.2.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu je zajišťována vyškolenými pěstouny a slouží zejména pro krizové situace. V České republice je umožněna od 1. června 2006 na příkaz soudu po návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Dítě do péče může být svěřeno na dobu, po kterou se o něj rodič z vážných důvodů nemůže postarat a vychovávat jej. Po uplynutí této doby může dát rodič souhlas k osvojení.

(<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

Poručenství

Je samostatnou formou náhradní rodinné péče a stará se převážně o ekonomické záležitosti dítěte. Upravuje ho Zákon o rodině, § 78-82.

Jedná se o děti, kterým rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Poručníka stanovuje soud většinou z řad osob blízkých rodině. Poručník se pak stává zákonným zástupcem dítěte.

V případě, že nemůže být poručníkem fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně- právní ochrany dětí. Dítě a poručník mezi sebou mají stejný vztah jaký je mezi rodiči a dítětem. Poručník má práva a povinnosti k výchově dítěte, může jej zastupovat a spravovat jeho majetek. Nad poručníkem pravidelně dohlíží soud, který dává svolení k rozhodnutí v podstatné věci. (<http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece>)

Poručenství se řídí novelou Zákona o rodině, tj. zákonem č. 91/1998 Sb. Doplňuje tak Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. Jedná se o již zmíněný § 78-82 zákona o rodině.

(<http://irenamauranovotna.blog.idnes.cz/c/150076/Opatrovnictvi-a-porucenstvi.html>)

Pro zajímavost v příloze PII uvádíme počet dětí v náhradní rodinné péči za rok 2008 podle jednotlivých krajů.

3.3 Rodiny dětí s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou

Ústavní či ochranná výchova je upravena Zákonem o rodině. Opatření, kterými se omezuje rodičovská zodpovědnost, může učinit jen soud. Soud sleduje, zda je dodržováno výchovné opatření, soud může rodičovskou zodpovědnost pozastavit či omezit (v takovémto případě vždy konkrétně vymezí rozsah práv a povinností na které se omezení vztahuje), anebo rodičovské zodpovědnosti úplně zbavit. (Úplné znění zákona č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině; § 41-45)

3.3.1 Opatrovnictví

Je upraveno § 83 a § 84 Zákona o rodině. „Vedle případu střetu zájmů zákonných zástupců a dítěte nebo mezi dětmi týchž rodičů navzájem, ohrožení majetkových zájmů dítěte, omezení rodičovské zodpovědnosti a řízení o osvojení ustanoví soud opatrovníka též v případech, kdy je to v zájmu dítěte z jiných důvodů třeba.“ (Úplné znění zákona č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině; § 83)

Opatrovníka určuje soud, který zároveň stanoví jeho práva a povinnosti vůči dítěti. Jedná se například o správu majetku během řízení o osvojení. Z velké části opatrovnictví zajišťuje orgán sociálně-právní ochrany dětí.

(http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1hradn%C3%AD_rodinn%C3%A1_p%C3%A9%C4%8De)

„Opatrovnictví se uplatňuje v případech střetu zájmů zákonných zástupců a dítěte nebo mezi dětmi týchž rodičů navzájem.“

(<http://irenamauranovotna.blog.idnes.cz/c/150076/Opatrovnictvi-a-porucenstvi.html>)

Orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) je odborem péče o děti a mládež příslušného pověřeného městského úřadu. V určitých konkrétních případech mohou jako orgán OSPOD vystupovat krajské úřady či ministerstvo práce a sociálních věcí. Pokud jde o zahraniční záležitosti, řeší je Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně. OSPOD je tzv. opatrovníkem dítěte před soudem (např. komu bude dítě svěřeno do výchovy, jaké bude výživné, jak bude upraven styk rodičů s dětmi). Jelikož zájmy rodičů v těchto případech mohou být rozdílné, soud vždy ustanovuje opatrovníka. Jeho hlavním úkolem je dohlédnout, aby nedošlo k ohrožení zájmů dítěte. Má stejná práva jako účastník řízení a rodiče jsou povinni s ním spolupracovat. OSPOD je povinen poskytnout soudu údaje pro občanské soudní řízení. (<http://www.ospod.info/>)

„Soud ustanoví opatrovníka v odůvodněných případech, kdy by např. majetkové zájmy dítěte mohly být ohroženy. Opatrovníkem může být fyzická osoba, která má způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, svým způsobem života zaručuje řádný výkon této funkce v zájmu dítěte a s ustanovením opatrovníka souhlasí. Nemůže-li být opatrovníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí. Opatrovník nesmí při správě jmění činit úkony, které jsou spojeny s nepřiměřeným rizikem. Opatrovník podléhá dohledu soudu.“ (Úplné znění zákona č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině; § 37)

3.3.2 Ústavní péče

Ústavní péče se nařizuje v případě, že je narušena výchova dítěte, které je bezproblémové. Nařizuje ji soud a trvá do zletilosti dítěte. Dítě je pak umístěno do výchovných ústavů.

(http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1hradn%C3%AD_rodinn%C3%A1_p%C3%A9%C4%8De)

Jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu 3 let.

Ústavní výchovu lze před uplynutím 3 let od jejího nařízení prodloužit, jestliže důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo péčí v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní. Je-li dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost samo schopno vyjádřit svobodně svůj názor a poznatky, je třeba při výchovných opatřeních na jeho názor a poznatky vzít zřetel.“ (Úplné znění zákona č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině; § 46-47)

V ústavní péči jsou děti s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou, děti soudem svěřené do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a děti, které byly do péče zařízení svěřeni rodiči nebo osobami odpovědnými za výchovu dítěte. Zařízení, ve kterých se provádí výkon ústavní výchovy, jsou:

- a) kojenecký ústav a dětský domov pro děti do tří let věku (rezort Ministerstva zdravotnictví),
- b) diagnostický ústav (rezort MŠMT),
- c) dětský domov (rezort MŠMT),
- d) dětský domov se školou (rezort MŠMT),
- e) výchovný ústav (rezort MŠMT),
- f) domov pro osoby se zdravotním postižením (rezort MPSV).

Každé z těchto zařízení spadá do kompetence jiného rezortu. Mají odlišnou právní úpravu, systém financování, metodické pokyny a požadavky na zaměstnance.

(http://www.nahradnirodina.cz/ustavni_pece.html)

3.3.3 Ochranná výchova

„Po právní moci rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy obecní úřad obce s rozšířenou působností sjedná dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy; přitom vyzve rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte, aby dítě ve stanoveném termínu předali určenému zařízení, popřípadě s jejich souhlasem může zabezpečit umístění sám. Nepodrobí-li se rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte rozhodnutí soudu, podá obecní úřad obce s rozšířenou působností soudu návrh na výkon rozhodnutí. Obecní úřad obce s rozšířenou působností sleduje dodržování práv dítěte ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, v ústavech sociální péče a ve zvláštních dětských zdravotnických zařízeních a v obdobných ústavech (zařízeních). Sleduje zejména rozvoj

duševních a tělesných schopností dětí, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení, zjišťuje také, jak se vyvíjí vztahy mezi dětmi a jejich rodiči. Obecní úřad obce s rozšířenou působností působí k tomu, aby byli v ústavních zařízeních sourozenci umístěni společně.“ (Zákon č. 359/1999 Sb., o Sociálně- právní ochraně dětí; § 28-29)

Institut ochranné výchovy je upraven § 84-86 trestního zákona a lze ho uložit pouze mladistvému. V některých případech by měl nahrazovat nepodmíněné odnětí svobody mladistvých. Mladiství se umístí do prostředí, které jim umožní připravit se na řádný život po propuštění a zbavit se následků zanedbané výchovy. K výkonu ochranné výchovy dochází ve zvláštních zařízeních ministerstva školství: diagnostickém ústavu, výchovném ústavu, léčebných ústavech zdravotní správy.

(<http://www.epravo.cz/top/clanky/ochranna-vychova-7684.html>)

4 SROVNÁNÍ PRÁVNÍCH ASPEKTŮ SE ZAHRANIČNÍMI ZEMĚMI

Vzhledem k tomu, že většina obyvatel České republiky má obecně spíše malé povědomí o mateřské a rodičovské dovolené v zahraničí a existuje výrazná tendence stěžovat si na náš sociální systém, pokusíme se v této kapitole srovnat podmínky v České republice a vybraných cizích zemích. Porovnání provedeme na základě pravidel sociálních systémů v Itálii, Německu, Velké Británii a USA. Mimo informací odborného charakteru uvedeme také jeden konkrétní případ ze života.

4.1 Situace v ČR

Práce má pro ženy minimálně stejný význam jako pro muže. Pracovní systém v ČR má výhodu ve značné flexibilitě ženské pracovní síly. Přesto jsou ženy z různých důvodů často ochotny pracovat i za nižší mzdy. Úlohou státu by tedy mělo být skloubení zaměstnání rodičů s výchovou dětí. Problémy zaměstnaných matek také úzce souvisí s dostupností a kvalitou předškolních zařízení. Bohužel z důvodu poklesu porodnosti v 90. letech 20. století se spousta těchto zařízení zrušila a v dnešní době chybí. (KOCOURKOVÁ & RABUŠIC, 2006)

„V souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě má zaměstnaná žena nárok na mateřskou dovolenou v rozsahu 28 týdnů, ev. 37 týdnů v případě vícečetného porodu nebo osamělé matky. Během mateřské dovolené má žena nárok na peněžitou pomoc v mateřství, která je čerpána z nemocenského pojištění. Po vyčerpání mateřské dovolené (tzv. placené) může žena požádat o rodičovskou dovolenou až do tří let věku dítěte. Rodičovská dovolená tak nahradila dřívější další mateřskou dovolenou a může ji čerpat nejen žena, ale i muž. Otec má nárok na rodičovskou dovolenou kdykoli od narození dítěte po dobu, o kterou požádá, nejdéle však do tří let věku dítěte. Pracovněprávní nároky muže v souvislosti s rodičovskou dovolenou se posuzují obdobně jako nároky ženy. Během rodičovské dovolené je matce nebo otci poskytován rodičovský příspěvek, na který však otec nemá právo, pokud matka pobírá peněžitou pomoc v mateřství. Rodičovskou dovolenou mohou čerpat oba rodiče, nárok na rodičovský příspěvek však má pouze jeden z nich. Rodičovský příspěvek je poskytován matce nebo otci i po skončení rodičovské dovolené, a to do čtyř let věku dítěte. Až do konce roku 2003 bylo získání rodičovského příspěvku výrazně omezeno výší ev. příjmu rodiče, který o dítě pečoval. Od 1. 1. 2004 si mohou rodiče, kteří pobírají rodičovský příspěvek neomezeně přivydělávat. Nárok

na rodičovský příspěvek ovšem zaniká, pokud dítě mladší 3 let navštěvuje mateřskou školku nebo jesle déle než 5 dní v měsíci. Případná výdělečná činnost je tedy touto podmínkou výrazně omezena a předpokládá pomoc prarodičů nebo v případě dobré finanční situace rodiny zajištění placeného hlídání dítěte.“ (KOCOURKOVÁ & RABUŠIC, 2006, str. 137)

„Peněžitá podpora v mateřství (mateřská) je dávkou nemocenského pojištění. Legislativně je mateřská upravena zákonem č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění. Maminky (výjimečně tatínci) dostávají mateřskou od svého zaměstnavatele, nebo od místně příslušné OSSZ. Nárok na mateřskou však není automatický, je zapotřebí splnit zákonné podmínky. Podmínky se liší pro zaměstnané maminky a pro maminky podnikatelky. V obou případech je však potřeba splnit potřebnou dobu pojištění a být účasten na nemocenském pojištění v den nástupu na mateřskou dovolenou. V některých evropských zemích (např. Dánsko, Norsko, Francie, Lucembursko, Nizozemí, Španělsko, Polsko či Německo) pobírá maminka mateřskou ve stejné výši, jako měla předcházející příjem. V Česku činí mateřská 70 % vyměřovacího základu. Obdobně je mateřská nižší než průměrný příjem např. v Itálii, Irsku či Švédsku (80 %), Maďarsku, Finsku (70 %), Slovensku (55 %), Řecku (50 %). Výše mateřské závisí u zaměstnankyně na předcházejícím příjmu, u OSVČ na měsíční platbě dobrovolného nemocenského pojištění. Současně je nutné splnit zákonné podmínky. Nejdelší mateřskou lze čerpat v severských zemích. Ve Švédsku, Norsku či Dánsku pobírají maminky mateřskou nejméně rok. Mateřská se však téměř shoduje s rodičovskou. Nejdéle tak mohou pobírat nějaký příspěvek (mateřskou nebo rodičovský příspěvek) české maminky, a to až do 4 let věku dítěte. V Česku je délka mateřské, při světovém porovnání, nadprůměrná. Podpůrná doba u mateřské činí 28 týdnů. Narodí-li se dvě nebo více dětí, má maminka nárok na 37 týdnů mateřské. Ve většině západoevropských zemí je mateřská pouze 16 týdnů. Jakmile přestane mít v Česku maminka nárok na mateřskou, tak dostává rodičovský příspěvek. Pokud maminka nesplní podmínky pro přiznání mateřské, tak pobírá rodičovský příspěvek ihned po narození dítěte. Nárok na rodičovský příspěvek má rodič, jestliže po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě. Obvykle je čerpán do 3 let věku dítěte (lze však čerpat i do dvou nebo do čtyř let věku dítěte). Tak dlouho nelze v žádné jiné členské zemi EU či OECD žádný příspěvek pobírat. Ve většině mimoevropských zemích mají totiž maminky nárok pouze na mateřskou a rodičovský příspěvek není vůbec zaveden. Rodičovská dovolená je i kratší ve většině

západoevropských zemích. Po skončení mateřské, tak mají maminky nárok na rodičovský příspěvek pouze po dobu několika měsíců, např. v Lucembursku 6 měsíců, v Itálii 10 měsíců, v Německu 12 měsíců. Déle než 2 roky lze rodičovský příspěvek pobírat v Rakousku (2 roky), Polsku, Litvě, Maltě, Španělsku, Maďarsku, Estonsku a Slovensku (3 roky).“ (<http://www.finance.cz/zpravy/finance/285297-materska-v-cesku-v-porovnani-se-svetem/>)

Příklady délky mateřské v různých zemích je uveden v příloze PIII.

4.2 Situace v Itálii

V Itálii zabezpečuje mateřskou dovolenou Národní institut sociálního zabezpečení. Normy, které stanovují placené volno a dovolenou pod ochranou mateřství a otcovství jsou obsaženy v právním nařízení č. 151 z 26. března 2001, tzv. Tesco Unico maternitá/paternitá (následně nazýváno T. U.). Mateřská dovolená je ze zákona povinná v období těhotenství a šestinedělí. Žena dostává po tuto dobu finanční náhradu v zastoupení mzdy. Po uplynutí mateřské dovolené má žena nárok na rodičovský příspěvek v délce 10 měsíců. Právo na dovolenou se také vztahuje na adopci či pěstounskou péči. Mateřská dovolená začne do 60 dnů od posledního dne v práci. Období nuceného zdržení se práce zahrnuje článek č. 16 T. U., jedná se o dva měsíce před očekávaným dnem porodu a tři měsíce po porodu. V případě více narozených dětí se trvání mateřské dovolené nemění. V případě pěstounské péče je podle vnitrostátních právních předpisů 184/1983 nárok na mateřskou dovolenou 5 měsíců po uskutečněním vstupu do rodiny. Otcovská dovolená je v Itálii povolena pouze v případě, že dojde k vážnému onemocnění či smrti matky, opuštěním dítěte ze strany matky, vzetím matky do vazby a úplným nebo částečným vzdání se matky mateřské dovolené.

(<http://www.inps.it/portale/default.aspx?itemdir=5804>)

V Itálii dosahuje porodnost nízké úrovně. Průměrný počet narozených dětí jedné ženě je zhruba 1,3. Italky mají pět měsíců placenou mateřskou dovolenou. Pobírají 80 % své předchozí mzdy a zaměstnavatel jim dle svého uvážení může rozdíl do plné mzdy dorovnat. Mateřský příspěvek stejně jako mzda podléhá zdanění. Rodičovská dovolená se poskytuje jen do prvních narozenin dítěte a ženy mají nárok na 30 % své předchozí mzdy. Jesle navštěvuje méně než 10 % dětí do tří let věku. Od tří let věku mohou děti

navštěvovat mateřské školy. Fungují zde tři typy školek, a to podle poskytované péče: dopolední do 25 hodin týdně, dále pak do 40 hodin týdně, a nebo 48 až 49 hodin týdně.

(KŘÍŽKOVÁ, DUDOVÁ, HAŠKOVÁ, MAŘÍKOVÁ, UHDE, & (eds.), 2008)

4.3 Situace v Německu

Rodičovskou dovolenou a rodičovský příspěvek upravuje Federální rodičovský zákon, který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2007. Nárok na rodičovskou dovolenou mají matky i otcové, kteří jsou v pracovním poměru. Rodičovský příspěvek se vyplácí po dobu až 14 měsíců a mají na něj nárok i pěstouni. Žádost o rodičovský příspěvek je nutné podat písemně ihned po narození dítěte. Nárok na rodičovskou dovolenou má rodič až do ukončení třetího roku dítěte. Využívání rodičovské dovolené je v zásadě nezávislé na vztahu rodičovského příspěvku. Rodičovská dovolená nevyžaduje souhlas zaměstnavatele, avšak sedm týdnů před začátkem rodičovské dovolené musí zaměstnanec písemně vyrozumět zaměstnavatele. Platí zde ochranná doba během rodičovské dovolené, v níž zaměstnavatel nemůže zaměstnance propustit. Rodičovský příspěvek se vyplácí po dobu 12 měsíců.

(<http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Elterngeld-und-Elternzeit,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf>)

Délku mateřské dovolené upravuje Směrnice 92/85/EEC, přičemž stanovené minimum je 14 týdnů. Zákon také upravuje pracovní přestávky na kojení. V Německu v posledních letech nastává omezení genderové rovnosti i participace žen na trhu práce. Zatím zde neexistuje otcovská dovolená, která by byla založena na obdobných principech jako mateřská dovolená, ovšem na rodičovskou dovolenou může nastoupit jak matka, tak i otec do tří let věku dítěte, nebo dokonce až do pěti či osmi let věku dítěte. Jesle navštěvuje méně než 10 % dětí do tří let věku. Od tří let věku mohou děti navštěvovat mateřské školy. Většina školek zde funguje pouze dopoledne, některé se snaží rodičům vyjít vstříc a nabízejí i odpolední péči.

(KŘÍŽKOVÁ, DUDOVÁ, HAŠKOVÁ, MAŘÍKOVÁ, UHDE, & (eds.), 2008)

4.4 Situace ve Velké Británii

Ve Velké Británii není rodičovská dovolená placená a vztahuje se na děti do pěti let věku. Nárok na rodičovskou dovolenou mají ti zaměstnanci, kteří odpracovali ve firmě déle

než jeden rok. Rodičovská dovolená se vztahuje na matky i otce. Oznámení o nástupu na rodičovskou dovolenou musí podat minimálně 21 dnů před zamýšleným datem odchodu. Odložit rodičovskou dovolenou může zaměstnavatel pouze ve výjimečných případech, např. pokud by odchod mohl způsobit vážné narušení pracovní činnosti.

(<https://www.gov.uk/parental-leave/delaying-leave>)

Podle zákona si zaměstnanec mateřskou dovolenou může vzít až na dobu 52 týdnů, a to bez ohledu na to, jak dlouho ve firmě pracoval a jak vysokou mzdu pobíral. Zaměstnavatel nemá právo zaměstnance kontaktovat a žádat informace, kdy se do zaměstnání vrátí. Ze zákona nemusí být vyčerpána celá mateřská dovolená, ale dva týdny jsou povinné, pokud matka / otec pracují v továrně, povinné jsou 4 týdny. Pracovní práva jsou i na mateřské dovolené chráněna zákonem. Upravuje především podmínky zvýšení platu, délky dovolené a návratu do zaměstnání. Rodič má nárok na řádnou mateřskou dovolenou po dobu 26 týdnů a eventuálně dalších 26 týdnů bezplatné výchovné dovolené. Pokud v době zákonné mateřské dovolené žena opět otěhotní, má nárok na další zákonnou mateřskou dovolenou na další dítě. (<https://www.gov.uk/maternity-leave/overview>)

Ve Velké Británii je běžná praxe otevřené adopce, tzn. že. „*děti žijí v adoptivní rodině a zároveň udržují vztah také s biologickými rodiči.*“ V České republice je taková praxe jen stěží představitelná. (GJURIČOVÁ & KUBIČKA, 2003, str. 95)

Velká Británie patří k zemím s vysokou úrovní úhrnné plodnosti. Zároveň i podíl narozených dětí mimo manželství je vysoký. Řádná mateřská dovolená byla v dubnu 2007 prodloužena z původních 26 týdnů na 39 týdnů a prvních 6 týdnů pobírá žena 90 % své předchozí mzdy. Po dalších 20 týdnů pobírá zhruba 158eur týdně nebo 90 % předchozí mzdy, byla-li nižší. Muži mohou čerpat placenou otcovskou dovolenou jeden nebo dva týdny v průběhu prvních 56 dní. Od 7. do 33. týdne mateřské dovolené pobírají buď 90 % své předchozí mzdy, nebo zhruba 163eur týdně (rozhoduje nižší z těchto dvou částek). Na rodičovskou dovolenou může nastoupit jak matka, tak i otec do tří let věku dítěte nebo dokonce až do pěti či osmi let věku dítěte. Rodiny s více než jedním dítětem mohou získat tzv. sourozenecký bonus („sibling bonus“). Tento bonus zvyšuje hodnotu rodičovského příspěvku o 10 % nebo alespoň o 75eur měsíčně. Předškolní péče je zajištěna pro děti do pěti let věku např. jeslemi, mateřskými školami nebo denními

centry. Velmi rozšířené jsou zde soukromé pečovatelky nebo profesionální chůvy, kterými lze zajistit celodenní péči pro dítě.

(KŘÍŽKOVÁ, DUDOVÁ, HAŠKOVÁ, MAŘÍKOVÁ, UHDE, & (eds.), 2008)

4.5 Situace v USA

Systém rodičovských příspěvků a mateřských dovolených je v USA odlišný než v Evropě. Každý stát USA tento systém upravuje poněkud jinak. Základní orientaci upravuje Rodinný a nemocenský zákon z roku 1993 (dále jen FMLA), který stanovuje, že zaměstnavatelé poskytnou zaměstnanci chráněné a neplacené volno při onemocnění, rodinné vojenské dovolené, těhotenství a přijetí dítěte do pěstounské péče. Tento zákon podepsal 5. února 1993 prezident Bill Clinton. Nárok na dovolenou má dle FMLA zaměstnanec, který odpracoval nejméně 1250 hodin v průběhu posledních 12 měsíců nebo nejméně 12 měsíců podnikal. Mateřská dovolená je stanovena na 12 týdnů ročně a je bez nároku na příspěvek od státu či zaměstnavatele.

(http://en.wikipedia.org/wiki/Family_and_Medical_Leave_Act_of_1993)

Zde si v rámci lepší představy, jak systém v USA funguje, dovolíme uvést jeden příběh, který tuto problematiku vystihuje.

Tento příběh popsala Petra Muzikářová, která své první těhotenství a porod syna Matěje zažila v Bloomingtonu v Indianě ve Spojených státech, druhý porod dcery Barbory se uskutečnil již v Česku.

Pokud si v USA platíte zdravotní pojištění, dostane se vám nadstandardní péče, v opačném případě se musíte obrátit na „chudinské“ nemocnice. Petra si pojištění platila. Během své gravidity docházela do ordinace, kde sloužili dva gynekologové, jeden z nich pak měl být u porodu. Když začala rodit, zavolala do své gynekologické ordinace a odjela do porodnice. V nemocnici dostala vlastní pokoj s koupelnou, manžel mohl být po celou dobu porodu přítomen a v pokoji s matkou a dítětem pak až do rána přespat. Porodila o půl jedné ráno a pediatr přišel dítě zkontrolovat týž den v pět hodin ráno. V porodnici strávila tři dny. Když odjížděli s dítětem domů, zdravotní sestra pilně dohlížela na správné připoutání dítěte do autosedačky. I když si Petra platila pojištění, doplatila ještě 250 dolarů za těhotenskou péči, 220 dolarů za porod, asi 200 dolarů za péči o dítě, za každou návštěvu lékaře paušální poplatek 20 dolarů a v lékárně vždy doplácela pět a až deset dolarů. Mateřskou dovolenou si vybrala v délce šesti týdnů, kdy dostávala

100 % platu. Po návratu do zaměstnání musí zaměstnavatel ženě umožnit kojení, zajistit dítěti péči v jeslích nebo školce je však finančním problémem neboť za tuto péči se platí vysoké částky. Některé firmy mají vlastní školky, které jsou o něco levnější, ta Petry stála 600 dolarů měsíčně. Druhé dítě Petra rodila již v Čechách. V USA se jí líbila zdravotní péče, ale nucené odložení dítěte v šesti týdnech už nikoli. V Čechách naopak neoceníla zdravotní péči, ale délku mateřské dovolené. Ideální by jistě byla kombinace obojího.

(<http://www.maminka.cz/clanek/tehotenstvi-a-porod/jak-se-rodí-v-usa-sest-tydnu-materske-a-kojení-v-praci>)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 KVANTITATIVNÍ VÝZKUM

V druhé části bakalářské práce se budeme věnovat kvantitativnímu výzkumu, metodě dotazování, technice anonymního dotazníku. V rámci výzvy byly pokládány zejména otázky uzavřené, u některých odpovědí byla možnost otevřeného vyjádření.

Podstatou kvantitativního výzkumu jsou data, která lze číselně vyjádřit. Na začátku zvolené hypotézy je třeba na reprezentativním vzorku statisticky ověřit a následně potvrdit, či vyvrátit. Metoda kvantitativního výzkumu musí mít patřičnou míru reliability (přesnosti a spolehlivosti), přičemž technika anonymního dotazníku požadavky vysoce splňuje, zároveň však vykazuje nižší validitu výsledků. (RADVAN & VAVŘÍK, 2009)

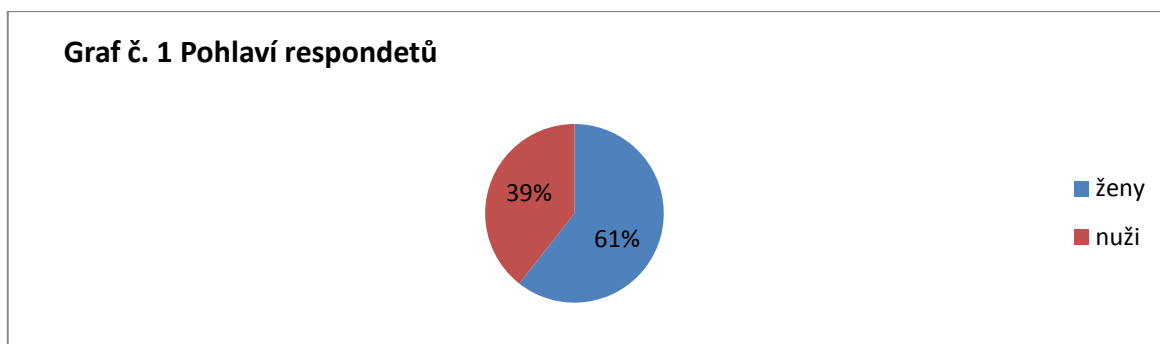
O vyplnění dotazníku byl požádán náhodný regionální vzorek respondentů na Vysočině, a to na dětském karnevale v mateřském centru Damián, kde jsem vykonávala praxi, současně byly dotazníky rozeslány e-mailem. Celkově se jedná o 47 dotazníků, z nichž bylo 33 kvalitně vyplněných. Cílem této práce bylo ověřit či vyvrátit stanovené hypotézy:

- 1) Rodina se historickým vývojem změnila.
- 2) Děti se spíše rodí nesezdaným párům.
- 3) Rodiče využívají všech nabízených možností k výchově a rozvoji dětí.

5.1 Vyhodnocení jednotlivých otázek

Otázka č. 1: Uveďte pohlaví.

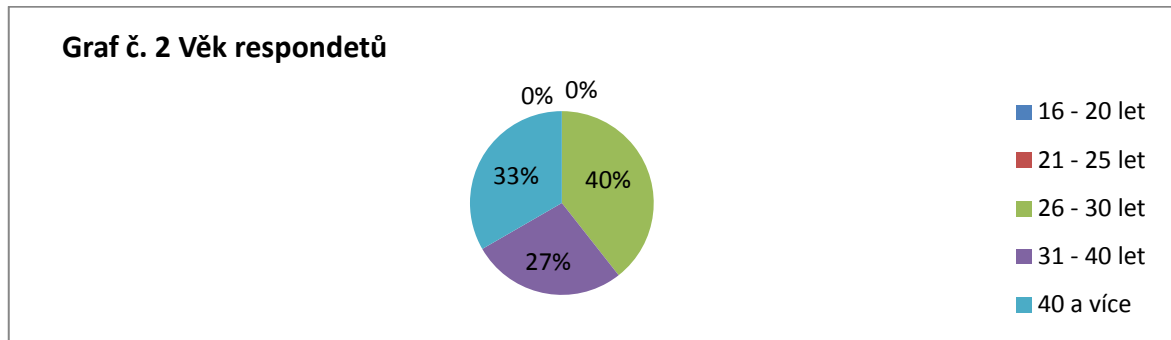
Mezi respondenty bylo 20 žen a 13 mužů.

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 2: Uveďte věk.

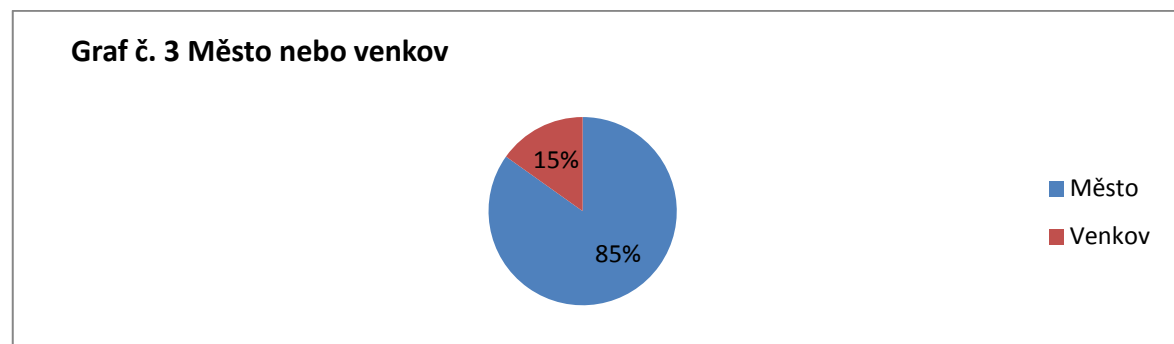
U respondentů převládla věková skupina 26-30 let, celkem odpovědělo 13 respondentů, v těsném závěsu odpovídala věková skupina 40 a více let (11) a pak lidé ve věku 31–40 let. Ostatní věkové skupiny zde nebyly zastoupeny.

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 3: Žijete ve městě nebo na venkově?

Většina respondentů žije ve městě (28), pouze několik jich bydlí na venkově (5).

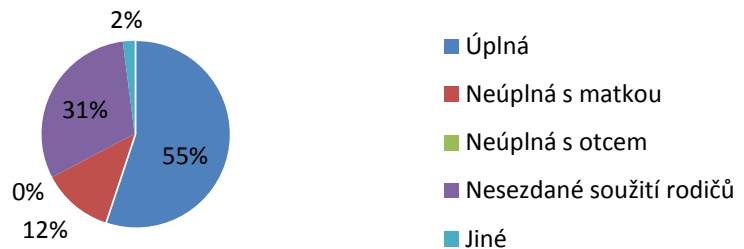
Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 4: V jaké rodině jste vyrůstali?

Téměř všichni respondenti vyrůstali v úplné rodině (27), pouze malá část v neúplné rodině jen s matkou (5). Jeden respondent odpověděl: „Matka mi zemřela, když mi byly 4 roky. Otec se podruhé oženil.“

Graf č. 4 Rodina

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 5: Víte, v kolika letech Vás měla Vaše matka?

Nejvíce respondentů odpovědělo v letech 21–25 (19). Odpovědi s věkovým rozmezím 26–30 bylo 8, odpovědi s rozmezím 16–20 bylo 5, jeden respondent uvedl věk 31 – 40.

Graf č. 5 Věk matky při narození dítěte

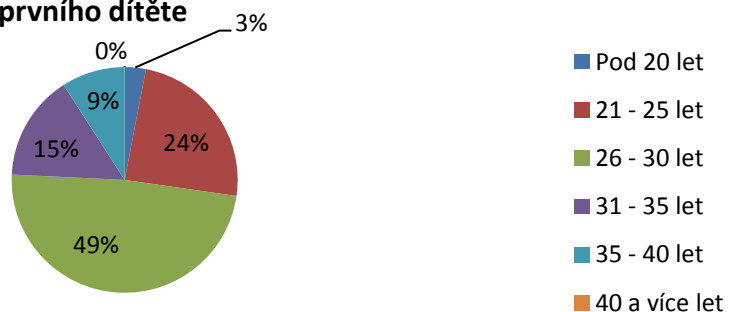

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 6: V kolika letech jste měli první dítě vy?

Nejčastěji uváděný věk byl mezi 26–30 roky (16), na druhém místě pak byl věk mezi 21–25 lety (8), v těsném závěsu pak věk 31–35 let (5). Méně často respondenti uváděli věk mezi 36–40 (3) a věk pod 20 let (1). Žádný z respondentů neuvedl věk nad 40 let.

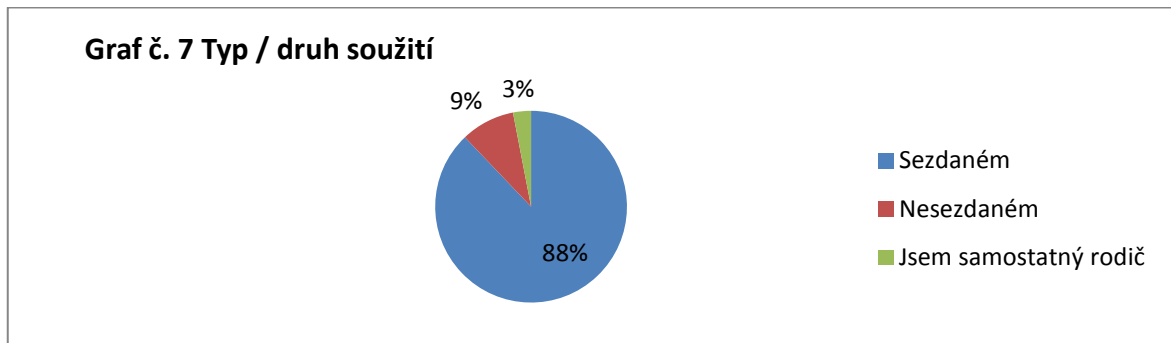
Graf č. 6 Věk při narození prvního dítěte

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 7: V jakém soužití žijete?

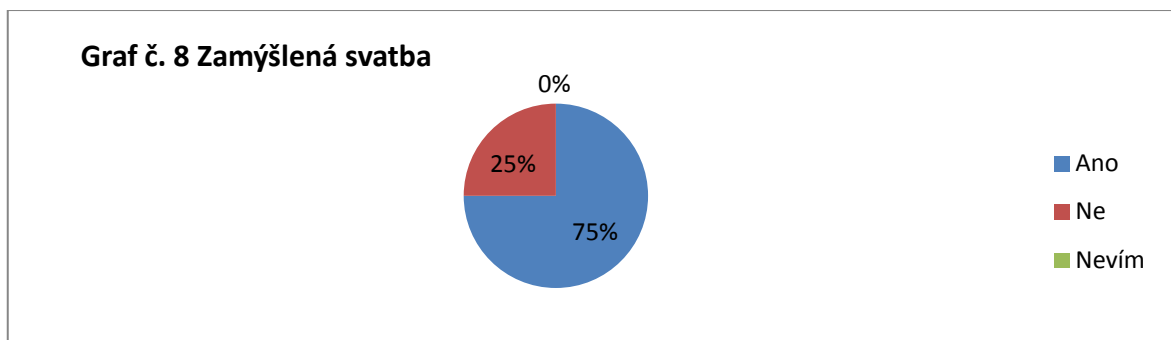
Téměř všichni respondenti výzkumu žijí v sezdáném soužití (29), pouze 3 žijí v nesezdáném a pouze 1 je samostatný rodič.

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 8: Pokud se jedná o nesezdané soužití či jste samostatný rodič, plánujete svatbu?

Ze čtyř respondentů, kteří uvedli, že žijí v nesezdaném vztahu, nebo jsou samostatnými rodiči, 3 plánují svatbu a 1 nikoli.

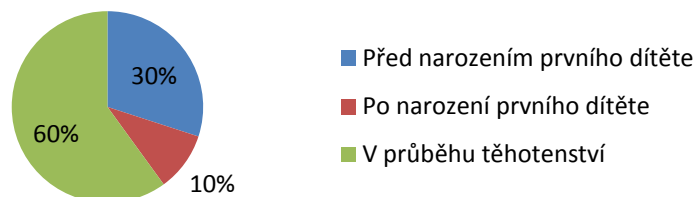

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 9: Váš vstup do právního manželství byl?

Většina respondentů byla sezdána v průběhu těhotenství (12). 6 respondentů vstoupilo do právního manželství před početím prvního dítěte a 2 po narození prvního dítěte.

Graf č. 9 Vstup do právního manželství

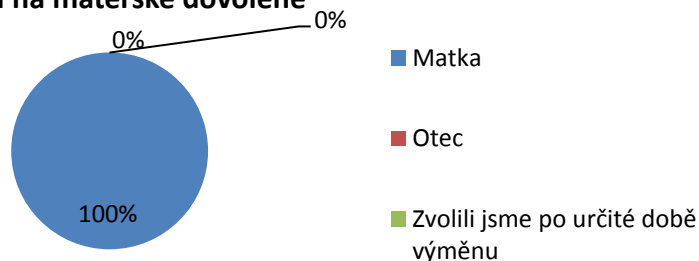

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 10: Kdo byl na mateřské dovolené?

100 % respondentů (33) odpovědělo, že možnosti na mateřské dovolené využila matka.

Graf č. 10 Otec nebo matka na mateřské dovolené

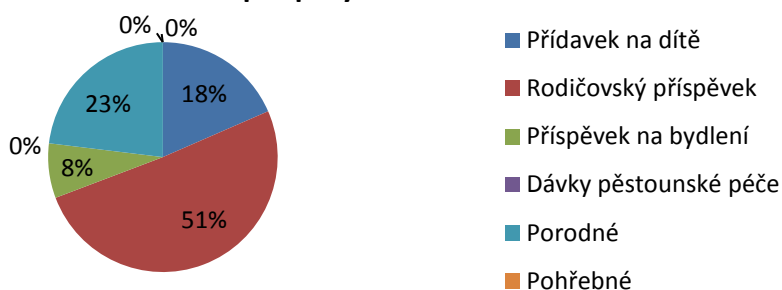

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 11: Jaké dávky sociální podpory čerpáte / jste čerpali?

Každý z respondentů pobírá nebo pobíral rodičovský příspěvek (33), přídavek na dítě pobírá nebo pobíralo 12 respondentů, porodné dostalo 15 respondentů a 5 respondentů pobírá nebo pobíralo příspěvek na bydlení. V této otázce mohli respondenti vybrat kombinace odpovědí, proto celkový počet odpovědí neodpovídá celkovému součtu respondentů.

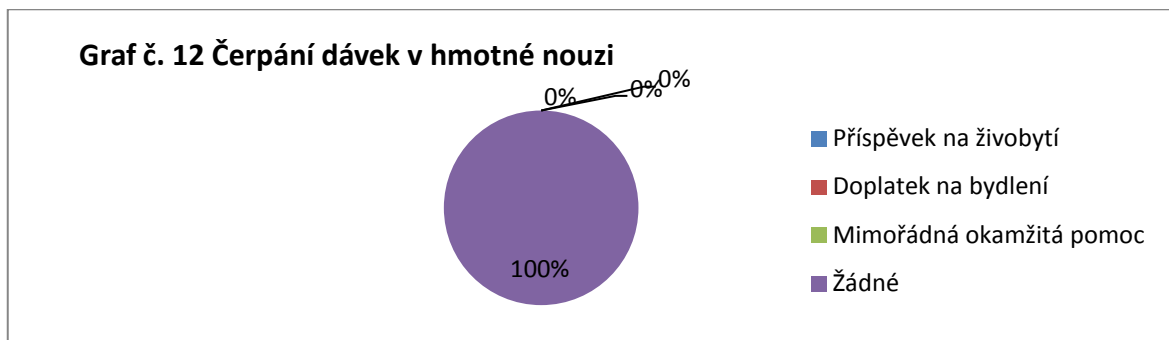
Graf č. 11 Čerpání dávek státní sociální podpory

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 12: Jaké dávky v hmotné nouzi čerpáte / jste čerpali?

Nikdo z respondentů (33) nečerpá ani nečerpal žádné dávky v hmotné nouzi.

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 13: Znáte pojem profesionální pěstounství?

Většina respondentů zná pojem profesionální pěstounství (30), pouze 3 respondenti tento pojem neznají. Nikdo však není profesionálním pěstounem.

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 14: Znáte instituce státní sociální podpory?

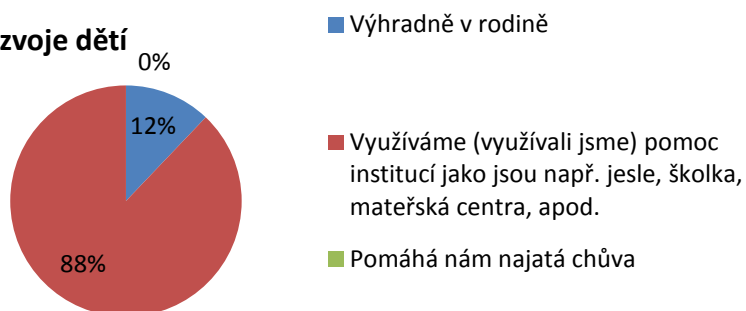
Většina respondentů zná instituci státní sociální podpory (25), ale někteří si pod tímto pojmem nedovedou nic představit (5) a 3 respondenti dokonce tuto instituci vůbec neznají.

Graf č. 14 Znalost instituce státní sociální podpory

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka č. 15: Jaký preferujete rozvoj dětí?

Téměř všichni respondenti využívali nebo využívají pomoc institucí pro rozvoj dětí (29), 4 respondenti preferují rozvoj dětí výhradně v rodině, a nikdo nemá najatou chůvu.

Graf č. 15 Preference rozvoje dětí

Zdroj: vlastní výzkum

5.2 Celkový závěr výzkumu

Výzkumným vzorkem tohoto dotazníku byli především rodiče a prarodiče, kteří se účastnili dětského karnevalu v mateřském centru Damián v Třebíči. V tomto centru jsem vykonávala odbornou praxi a takovýchto akcí jsem se pravidelně účastnila. Další odpovědi na dotazník byly získány prostřednictvím e-mailové rozesílky. Celý výzkum probíhal v měsíci březnu 2013. Dotazníky byly zaměřeny na rodiny s dětmi a byla zdůrazněna anonymita jejich vyplnění. Celkový počet kvalitně vyplněných dotazníků, které byly vyhodnoceny, byl 33. V teoretické části jsme se zabývali historií rodiny, rodinou sezdanou a nesezdanou, možností náhradní a rodinné péče a srovnáním právních aspektů v ČR s některými zahraničními zeměmi. Cílem tohoto výzkumu tedy bylo stanovení hypotéz, které se přímo týkají této teoretické části, a zjištění, zda se rodina v průběhu historického vývoje změnila, zda se děti spíše rodí nesezdaným párům a zda rodiče využívají všech nabízených možností k výchově a rozvoji dětí.

Vyhodnocení jednotlivých otázek je vyjádřeno v kapitole 5.1 pomocí grafů a příslušných komentářů.

Úvodní část otázek se týkala pohlaví a věku respondentů, a zda žijí ve městě či na venkově. Nutno podotknout, že karnevalu se účastnili rodiče dětí (matka i otec) a také jejich prarodiče. Proto odpovídali jak ženy, tak i muži a věkové rozhraní bylo od 26 let do 40 let a více. V našem výzkumu záměrně nebyly neosloveny pouze ženy, matky, ale celé rodiny. Většina respondentů žije ve městě, pravděpodobně v Třebíči, kde se mateřské centrum Damián, do něhož pravidelně chodí, nachází. Zde se v rámci výzkumu jeví být, město výhodné, neboť takováto centra se na vesnici zřídka vyskytují.

V druhé části otázek jsme se snažili zaměřit na rozdíl rodin v minulosti a dnes. Z výzkumu vyplynulo, že drtivá většina respondentů žila v úplné rodině a věk jejich matek se nejčastěji pohyboval mezi 21 až 25 lety. Z odpovědí na otázku, kdy měl respondent první dítě, se ukázalo, že hranice pro první dítě se posunula na věk mezi 26 a 30 lety. Je poněkud překvapující, že většina respondentů žije v sezdaném soužití, přestože dnešním trendem je spíše nesezdaný vztah. Z další výzkumné otázky vztahující se k poměru vstupu do manželství a těhotenství ženy však vyplynulo, že většina párů do právního manželství vstoupila v průběhu těhotenství. Nabízí se tedy domněnka, že početí pravděpodobně bylo důvodem jejich sňatku.

Další otázky byly kladeny s cílem zjistit, zda rodiče využívají všech nabízených možností k výchově a rozvoji dětí. Ačkoli právní řád České republiky umožňuje rodičovskou dovolenou i otci, nikdo z respondentů tuto možnost nevyužil. Na rodičovské dovolené tedy jsou nebo byly pouze matky. Důvodem pro tuto situaci může být dnes velmi diskutovaná diskriminace žen ohledně výdělků a také zvolená lokalita, jelikož na Třebíčsku je jedna z největších nezaměstnaností v České republice a muži zde práci získávají snadněji než ženy. Promítnout se zde mohla také historická tradice, kdy muž vydělává peníze a živí rodinu a žena se o ni stará. Všechny rodiny respondentů pobírají nebo pobíraly rodičovský příspěvek, zhruba polovina z nich dostala také porodné, přičemž dříve se porodné vyplácelo častěji než nyní. Dnes se tato dávka sociální podpory vyplácí podle stanové hranice příjmů v rodině. Dalšími takovými dávkami jsou přídavek na dítě a příspěvek na bydlení, ale jen někteří z respondentů tyto dávky čerpají nebo čerpali. Žádný z respondentů nepobírá ani v minulosti nepobíral dávky v hmotné nouzi. Příčinou tohoto zjištění může být i stanovený okruh respondentů, mateřské centrum Damián je službou, kam rodiče s dětmi dochází a také za ni platí. Kdyby

byl zvolen okruh respondentů např. z Domova pro matky v tísní, odpovědi by byli pravděpodobně jiné. Téměř všichni respondenti znají pojem profesionální pěstounství, ale nikdo z nich pěstounem není ani nebyl. Pojem Instituce státní sociální podpory zná 76 % z nich, ovšem je překvapující, že 15 % respondentů si pod tímto pojmem neumí nic představit, byť všichni z nich nějakým způsobem dávky čerpají. Je možné, že pouze nejsou obeznámeni s tímto odborným názvem.

Poslední otázka byla směřována na rozvoj dětí. Většina rodičů využívá pomoc státních institucí, jako jsou např. jesle, školka, ale i soukromých zařízení, jako je např. rodinné centrum Damián, kde byl výzkum prováděn. V těchto zařízeních děti můžou určitou dobu pobývat a jejich rodiče se mohou vrátit do pracovního procesu a zlepšit si tak rodinnou finanční situaci (ať už je tato služba placená či nikoli). Děti si zde také zvykají na kolektiv a díky pedagogickému programu a zájmovým kroužkům se dále rozvíjí. V zahraničních zemích s péčí v rodině a úklidem domova často pomáhají najaté chůvy z jiných zemí, tzv. au pair. V České republice je tato služba spíše ojedinělá, nicméně profesionální české chůvy či soukromé agentury na hlídání dětí existují. Nikdo z respondentů těchto služeb však nevyužívá. Důvodem může znovu být lokalita Třebíčska, kde je vysoká nezaměstnanost a nízké mzdy, rodiny si pak takovouto službu nemohou dovolit. Jinak tomu může být ve větších městech, např. v Praze, Brně či Ostravě.

Závěrem je třeba říci, že pouze dvě hypotézy kvantitativního výzkumu se potvrdily a jedna naopak vyvrátila. Platí, že rodina se historickým vývojem změnila a rodiče využívají všech nabízených možností k výchově a rozvoji dětí. Naopak byla vyvrácena (všeobecně přijímaná) teorie, že děti se rodí spíše nesezdaným párům. Dané příčiny a vysvětlení již byly popsány v závěru k tomuto výzkumu. Je zřejmé, že tento výzkum pracoval pouze s malým vzorkem respondentů a bylo by příhodné jej rozšířit, přesto může sloužit jako odrazový můstek k další analýze této problematiky, např. v rámci magisterské diplomové práce.

Dotazník je k nahlédnutí v příloze PIV.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo představit historický vývoj rodiny, rodinu sezdanou a nesezdanou, formy náhradní rodinné výchovy a právní aspekty mateřské a rodičovské dovolené v České republice a vybraných zemích v zahraničí.

V kapitole pojednávající o historickém vývoji rodiny jsme popsali, jak se v průběhu staletí měnilo postavení žen ve společnosti, přístup rodičů k dětem a rodinné vztahy celkově. Viděli jsme, že v prvotních rodinných společenstvích nebyla manželská věrnost vyžadována, ale s rozmachem zemědělství a dělby práce se rozdělily také povinnosti žen, které obhospodařovaly potraviny, a povinnosti mužů, kteří zemědělskou prací nabývali bohatství, čímž se postupně zvyšovalo jejich postavení ve společnosti, a bylo prvopočátkem patriarchální rodiny, kdy se muž na dlouhou dobu stal hlavou rodiny. Vyzdvihli jsme zde také několik významných patentů, návrhů a novel, které významně zašitili dnešní podobu práva manželství a rodiny.

Ve druhé kapitole jsme srovnali právní aspekty rodiny sezdané a nesezdané. Viděli jsme, že začátkem 90. let 20. století bylo založení rodiny a vstup do právního manželství samozřejmostí, v současnosti je však nesezdané soužití považováno za plnohodnotnou alternativu legálního manželství. Poukázali jsme také na vývoj legislativy péče o narozené dítě, do níž se v současnosti může zapojit také muž. Uvedli jsme také několik důvodů proč vstoupit do právního manželství a jaké aspekty mohou ovlivňovat rozhodnutí pro život v nesezdaném soužití.

Ve třetí kapitole jsme se zabývali formami náhradní rodinné výchovy. Uvedli jsme zde typy těchto forem, popsali jejich zaměření a právní úpravu. Zjistili jsme, že i když je dítě vychováváno „náhradními rodiči“, adoptiví rodiny se v mnohém podobají těm biologickým. Všimli jsme si také, že rodinná péče s sebou nese rodičovskou zodpovědnost a poukázali na finanční aspekty tohoto fenoménu, totiž že většina rodin je v současnosti závislá na příjmech obou partnerů, z tohoto důvodu jsme se také zabývali předškolní péčí o děti.

V poslední kapitole teoretické části bakalářské práce jsme popsali právní aspekty mateřské a rodičovské dovolené v České republice a srovnali je s právními aspekty platnými v Itálii, Německu, Velké Británii a USA. Zjistili jsme, že v České republice může rodič nějaký příspěvek (mateřský nebo rodičovský) pobírat až do 4 let věku dítěte, a ukázali jsme, že se jedná o nejdelší období výpomoci státu oproti srovnávaným zemím.

Také délka mateřské dovolené je při daném (a dokonce i světovém) porovnání v České republice nadprůměrná.

V praktické části této práce jsme se zaměřili na kvantitativní výzkum, metodu dotazníku. Dotazník obsahoval 15 otázek, celkem jsme oslovili 47 respondentů a počet kvalitně vyplněných dotazníků, které jsme hodnotili, byl 33. Jednotlivé odpovědi byly zpracovány do grafů, pomocí nichž mohl být daný výzkum přehledně vyhodnocen. Ověřili jsme nepřekvapující fakt, že rodina se historickým vývojem změnila. Dále jsme zjistili, že rodiče využívají všech nabízených možností k výchově a rozvoji dětí. Prostřednictvím zvoleného výzkumu se však vyvrátila všeobecně přijímaná hypotéza, že děti se rodí spíše nesezdaným párům a uvedli jsme důvody těchto zjištění.

Zvolený výzkum tak obsáhl problematiku této bakalářce práce a čtenářům celkově přiblížil proměny rodiny ve společnosti i jejich právních aspektů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Zákony:

- [1] Úplné znění zákona č. 94/1963 Sb., Zákon o rodině
- [2] Zákon č. 104/1991 Sb. o Úmluvě o právech dítěte
- [3] Zákon č. 359/1999 Sb., o Sociálně- právní ochraně dětí

Knihy:

- [4] FIALOVÁ, Ludmila; HORSKÁ, Pavla; KUČERA, Milan. *Současné a perspektivní proměny rodiny, manželství a rodičovství*. Praha: Nadace pro výzkum sociální transformace START, 1995, 64 s. ISBN nevedeno.
- [5] GJURIČOVÁ, Šárka; KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie: systematické a narativní přístupy*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2003, 184 s. ISBN 80-247-0415-3.
- [6] KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1962, 281 s. ISBN nevedeno.
- [7] GOODY, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii. Historicko-antropologická esej*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 229 s. ISBN 80-7106-396-7.
- [8] KOCOURKOVÁ, Jiřina; RABUŠIC, Ladislav. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 2006, 158 s. ISBN 80-86561-93-3.
- [9] KRÍŽKOVÁ, Alena; DUDOVÁ, Radka; HAŠKOVÁ, Hana; MAŘÍKOVÁ, Hana; UHDE, Zuzana; (eds). *Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, 163 s. ISBN 978-80-86429-94-6.

[10] MAREŠ, Petr; POTOČNÝ, Tomáš; (eds.). *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister a Principal, 2003, 348 s. ISBN 80-86598-61-6.

[11] MAŘÍKOVÁ, Hana; (ed). *Proměny současné české rodiny (Rodina-gender-stratifikace)*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 170 s. ISBN neuvedeno.

[12] MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, 98 s. ISBN 80-85282-83-6

[13] RADVAN Eduard; VAVŘÍK, Michal. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009, 57 s. ISBN neuvedeno.

[14] RADVANOVÁ, Senta. *Manželství a rodina ve společnosti*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČSR, 1973, 94 s. ISBN neuvedeno

Časopisy:

[15] BACHÁROVÁ, Gabriela. *Česká rodina v proměnách století*. Lidové noviny, 2004, roč. 17, č. 250. s. 24. ISSN neuvedeno.

[16] LUX, Josef. *Rodina a zájem státu*. Práce, 1997, roč. 53, č. 112 (19970515), s. 1,2. ISSN 02531-6374.

[17] MOŽNÝ, Ivo. *Moderní boj o rodinu. Rodina – úzký profil civilizační změny*. Mladá fronta Dnes, Praha: MAFRA a.s., 2001, roč. 12, č. 263, B/1-B/2, s. 1. ISSN 1210-1168.

[18] POLÁKOVÁ, Olga. *Proměny české rodiny v evropském demografickém kontextu*. Právo a rodina, 2002, č. 6, s. 1-5. ISSN 1212-866X.

Internetové zdroje:

[19]

http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1hradn%C3%AD_rodinn%C3%A1_p%C3%A9%C4%8De [on-line 15. 4. 2013]

[20] http://en.wikipedia.org/wiki/Family_and_Medical_Leave_Act_of_1993

[on-line 15. 4. 2013]

[21] <http://irenamauranovotna.blog.idnes.cz/c/150076/Opatrovnictvi-a-porucenstvi.html>

[on-line 15. 4. 2013]

[22] http://nahradnirodina.cz/nahradni_rodinna_peceI.html [on-line 15. 4. 2013]

[23] http://nahradnirodina.cz/ustavni_pece.html [on-line 15. 4. 2013]

[24] [http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-](http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Elterngeld-und-Elternzeit,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf)

[Anlagen/Elterngeld-und-](http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Elterngeld-und-Elternzeit,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf)

[Elternzeit,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf](http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Elterngeld-und-Elternzeit,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf) [on-line 15. 4. 2013]

[25] <http://www.epravo.cz/top/clanky/ochranna-vychova-7684.html> [online 15. 4. 2013]

[26] <http://www.finance.cz/zpravy/finance/285297-materska-v-cesku-v-porovnani-se-svetem/> [on-line 15. 4. 2013]

[27] <http://www.rozumacit.cz/nahradni-rodinna-pece> [on-line 15. 4. 2013]

[28] <https://www.gov.uk/parental-leave/overview> [on-line 15. 4. 2013]

[29] <https://www.gov.uk/maternity-leave/overview> [on-line 15. 4. 2013]

[30] <http://www.maminka.cz/clanek/tehotenstvi-a-porod/jak-se-rodí-v-usa-sest-tydnu-materske-a-kojení-v-praci> [on-line 15. 4. 2013]

[31] <http://www.rodina.cz/clanek4764.htm> [on-line 15. 4. 2013]

[32] <http://www.rodina.cz/clanek6501.htm> [on-line 15. 4. 2013]

[33] <http://www.ospod.info/> [on-line 15. 4. 2013]

[34] <http://www.inps.it/portale/default.aspx?itemdir=5804> [on/line 15. 4. 2013]

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

- OSPOD   Orgán sociálně-právní ochrany dětí.
- MŠMT   Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.
- MPSV   Ministerstvo práce, sociálních věcí.
- OSSZ   Okresní správa sociálního zabezpečení.
- OSVČ   Osoba samostatně výdělečně činná.
- EU   Evropská unie.
- OECD   Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (*Organisation for Economic Co-operation and Development*).
- T. U.   Národní institut sociálního zabezpečení (*Tesco Unico maternitá/paternitá*)
- FMLA   Rodinný a nemocenský zákon (*Family and Medical Leave Act*)

SEZNAM OBRÁZKŮ A GRAFŮ

Graf č. 1 – Pohlaví respondentů.....	40
Graf č. 2 – Věk respondentů	41
Graf č. 3 – Město nebo venkov	41
Graf č. 4 – Rodina.....	42
Graf č. 5 – Věk matky při narození dítěte.....	42
Graf č. 6 – Věk při narození prvního dítěte	42
Graf č. 7 – Typ / druh soužití.....	43
Graf č. 8 – Zamýšlená svatba.....	43
Graf č. 9 – Vstup do právního manželství	43
Graf č. 10 – Otec nebo matka na mateřské dovolené	44
Graf č. 11 – Čerpání dávek státní sociální podpory	44
Graf č. 12 – Čerpání dávek v hmotné nouzi	45
Graf č. 13 – Znalost termínu profesionálního pěstounství.....	45
Graf č. 14 – Znalost instituce státní sociální podpory	45
Graf č. 15 – Preference rozvoje dětí	46

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Celkový příjem domácností žen na rodičovské dovolené a jejich pracujících partnerů u nesezdaných párů a manželů.
- P II Děti v pěstounské péči a poručenství, rozdělení podle jednotlivých krajů.
- P III Délka mateřské v zemích EU a OECD (rok 2010).
- P IV Vzor dotazníku.

**PŘÍLOHA P I: CELKOVÝ PŘÍJEM DOMÁCNOSTÍ ŽEN
NA RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ A JEJICH PRACUJÍCÍCH
PARTNERŮ U NESEZDANÝCH PÁRŮ A MANŽELŮ**

	nesezdaná dvojice			manželé		
	žena na rodičovské dovolené			žena na rodičovské dovolené		
rodičovský příspěvek	3 696			3 696		
přídavek na dítě	1,1 žm	1,1-1,8 žm	1,8-3,0 žm	1,1 žm	1,1-1,8 žm	1,8-3,0 žm
	560	490	245	560	490	245
sociální příspěvek	1,0 žm	1,2 žm	1,4 žm	1,0 žm	1,2 žm	1,4 žm
	656	438	219	656	438	219
příspěvek na bydlení	1,0 žm	1,2 žm	1,4 žm	1,0 žm	1,2 žm	1,4 žm
	758	505	253	758	505	253
žena	0			0		
muž	12 000			12 000		
doplatek do žm	1 110			0		
celkem	18 780			16 186		
rozdíl (nesezdaná dvojice vs. manželé)				-2 594		

Poznámka: Čísla v kurzívě označují nezdaněný příjem.

Zdroj: MPSV (platnost od 1. 1. 2006)

PŘÍLOHA P II: DĚTI V PĚSTOUNSKÉ PÉČI A PORUČENSTVÍ, RODZĚLENÍ PODLE JEDNOTLIVÝCH KRAJŮ

Počet dětí v náhradní rodinné péči k 31. 12. 2008		
Kraj	Celkem	Z toho zdravotně postižených
Hlavní město Praha	613	31
Středočeský kraj	788	44
Jihočeský kraj	531	39
Plzeňský kraj	378	33
Karlovarský kraj	402	3
Ústecký kraj	788	31
Liberecký kraj	382	21
Královéhradecký kraj	361	37
Pardubický kraj	384	30
Vysočina	316	26
Jihomoravský kraj	827	43
Olomoucký kraj	549	57
Zlínský kraj	419	35
Moravskoslezský kraj	1421	37
Celkem ČR	8159	467

Zdroj: MPSV, 2009

**PŘÍLOHA P III: DÉLKA MATEŘSKÉ V ZEMÍCH EU A OECD
(ROK 2010)**

Země	Délka mateřské (v týdnech)	Země	Délka mateřské (v týdnech)
Švédsko	69	Francie	16
Norsko	56	Lotyšsko	16
Austrálie	52	Lucembursko	16
Velká Británie	52	Nizozemí	16
Dánsko	52	Polsko	16
Česko	28	Španělsko	16
Irsko	26	Turecko	16
Maďarsko	24	Belgie	15
Itálie	21	Slovinsko	15
Finsko	21	Německo	14
Estonsko	20	Japonsko	14
Bulharsko	19	Malta	14
Chile	18	Nový Zéland	14
Litva	18	Švýcarsko	14
Rumunsko	18	Izrael	14
Kypr	18	Korea	13
Kanada	17	Island	13
Řecko	17	Mexiko	12
Portugalsko	17	USA	12

Zdroj: World Economic Forum - Global Gender Gap Report, 2010

PŘÍLOHA P IV: VZOR DOTAZNÍKU

Dobrý den,

jmenuji se Petra Netoušková a studuji v Brně Institut mezioborových studií. Ráda bych Vás touto cestou požádala o vyplnění mého dotazníku, který bude sloužit jako zdroj podkladů pro psaní mé bakalářské práce Proměny rodiny ve společnosti se zaměřením na právní aspekty. Dotazník je zcela anonymní a zabere Vám zhruba 7 minut. Za čas, který strávíte nad tímto dotazníkem, a za Vaše odpovědi, předem velmi děkuji.

Vhodnou odpověď prosím zakřížkujte.

- 1) Uveďte pohlaví:
  - Žena
  - Muž
- 2) Uveďte věk:
  - 16 – 20
  - 21 – 25
  - 26 – 30
  - 31 – 40
  - 40 a více
- 3) Žijete
  - Ve městě
  - Na venkově
- 4) Vyrůstali jste v rodině:
  - Úplné
  - Neúplné s matkou
  - Neúplné s otcem
  - V nesezdaném soužití rodičů
  - Jiné, uveďte jaké.....
- 5) Víte, v kolika letech Vás měla Vaše matka?
  - 16 – 20
  - 21 – 25
  - 26 – 30
  - 31 – 40
  - 40 a více
  - Nevím

- 6) V kolika letech jste měli první dítě vy?
- Pod 20 let
  - 21 – 25
  - 26 – 30
  - 31 – 35
  - 36 – 40
  - 40 a více
- 7) Žijete v soužití:
- Sezdaném (pokračujte otázkou č. 9)
  - Nesezdaném (na otázku č. 9 neodpovídejte)
  - Jsem samostatný rodič
- 8) Pokud byla vaše odpověď v otázce č. 7 nesezdané soužití nebo jsem samostatný rodič, plánujete vstup do právního manželství?
- Ano
  - Ne
  - Nevím
- 9) Váš vstup do právního manželství byl:
- Před narozením prvního dítěte
  - Po narození prvního dítěte
  - V průběhu těhotenství
- 10) Na mateřské dovolené je/byl(a):
- Matka
  - Otec
  - Zvolili jsme po určité době výměnu
- 11) Uveďte všechny dávky státní sociální podpory, které jste někdy čerpali/čerpáte.
- Přídavek na dítě
  - Rodičovský příspěvek
  - Příspěvek na bydlení
  - Dávky péčovské péče
  - Porodné
  - Pohřebné
  - Žádné
- 12) Uveďte všechny dávky v hmotné nouzi, které jste někdy čerpali/čerpáte.
- Příspěvek na živobytí
  - Doplatek na bydlení
  - Mimořádná okamžitá pomoc
  - Žádné
- 13) Znáte pojem profesionální pěstounství?
- Ano znám
  - Ano, jsem pěstoun
  - Ne neznám

14) Znáte instituce státní sociální podpory?

- Ano
- Ne
- Nevím, co si pod tímto pojem mám představit

15) Preferujete rozvoj dětí:

- Výhradně v rodině
- Využíváme (vyžívali jsme) pomoc institucí jako jsou např. jesle, školka, mateřská centra, apod.
- Pomáhá nám najatá chůva